

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра світової економіки

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**МАКРОЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ
В УКРАЇНІ**

(на матеріалах Асоціації «Український національний комітет Міжнародної
Торгової Палати (ICC Ukraine)», м. Київ)

Студентки 2 курсу, 1 мз групи,
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Міжнародна
економіка»

_____

підпис

Кравченко
Альбіни
Андріївни

Науковий керівник
кандидат економічних наук,
професор

_____

підпис

Кудирко
Людмила
Петрівна

Гарант освітньої
програми
кандидат економічних наук,
професор

_____

підпис

Кудирко
Людмила
Петрівна

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ.....	6
1.1. Порівняльний аналіз новітніх вітчизняних та зарубіжних публікацій з проблематики міжнародної трудової міграції.....	6
1.2. Методичний інструментарій оцінювання макроекономічних ефектів міжнародної трудової міграції.....	11
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	23
2.1. Аналіз факторів впливу на зовнішню трудову міграцію в Україні та світі.....	23
2.2. Оцінка макроекономічних ефектів зовнішньої трудової міграції в Україні.....	29
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	35
3.1. Розробка комплексу заходів щодо врегулювання проблем зовнішньої трудової міграції в Україні.....	35
3.2. Сценарний підхід до прогнозування міжнародних міграційних процесів на середньострокову перспективу	44
Висновки до розділу 3	
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Одним із явищ, що активно впливають сьогодні на розвиток світового господарства і економіки окремих країн, є міжнародна трудова міграція. Масштаби міграційних потоків у світі є вражаючими, а глобальний характер цього процесу обумовлює усі більший і більший інтерес науковці до дослідження його причин та наслідків. Необхідно відзначити, що науковий інтерес до проблем трудової міграції існує як в Україні, але також і за кордоном.

Для України ж прикладний вимір зовнішньої міграції очевидний: майже десятиліття поспіль саме перекази зовнішніх заробітчан в рази перевищують обсяги залучених прямих іноземних інвестицій, а відтак слугують надважливим джерелом фінансової підтримки макроекономічної стабільності в державі. За оцінками Міністерства фінансів України обсяги грошових переказів у 2020 році в Україну сягнули 9 489,6 млн дол. США, у той час як обсяги залучених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) знаходилися на рівні 1486 млн дол. США[1].

Весь світ знаходиться в очікуванні щодо того, які трансформації відбудуться в міграційних політиках основних груп країн, що виступають реципієнтами іноземної робочої сили за результатами COVID-19. Адже уряди економічно розвинених країн в перебігу 2020-2021 рр. все активніше вдаються до протекціоністських заходів, у тому числі щодо міграційних потоків. Для країн – донорів робочої сили, якими є зазвичай країни із низьким рівнем доходів, наслідки можуть бути катастрофічними: суттєве скорочення грошових надходжень в країну від заробітчан та стиснення внутрішнього попиту із негативними проявами вже у середньостроковому періоді. Все це вказує на те, що дослідження проблематики міжнародної трудової міграції в розрізі її макроекономічних ефектів є актуальним та вкрай важливим, відтак має як теоретичне, так і практичне значення для нашої держави.

Ступінь розробки наукової проблеми. Серед вчених, які протягом останніх років зверталися до дослідження міжнародної міграції, варто виділити таких як Рибак Г.І. та Вороніна О.О.[2], Чаплінський В.Р. [3], Новосад К.[4], Грабинський І. та Лех-Дебера А. [5], М. М. Кучер, Г. В. Запорожець та Е. В. Роздобудько[6], Семенкова М.А. [7]. На наш погляд, останні кілька років з огляду впливу фактора COVID-19 та реалізації політик економічного націоналізму суттєво змінили умови та ландшафт міжнародних міграційних потоків. Україна також знаходиться в епіцентрі зазначених процесів. Відтак поглибленого аналізу потребують ключові тенденції та наслідки міжнародної міграції у новітню добу.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є розкриття умов та чинників впливу на зовнішню трудову міграцію з України та виявлення її макроекономічних ефектів. Окреслена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- провести порівняльний аналіз новітніх вітчизняних та зарубіжних публікацій з проблематики міжнародної трудової міграції;
- розкрити методичний інструментарій оцінки макроекономічних ефектів міжнародної трудової міграції;
- здійснити аналіз факторів впливу на трудову міграцію в Україні та світі;
- провести оцінювання макроекономічних ефектів зовнішньої трудової міграції в Україні;
- обґрунтувати комплекс заходів щодо врегулювання проблем зовнішньої трудової міграції в Україні;
- здійснити прогнозування ефективності запропонованих заходів.

Об'єктом дослідження випускної кваліфікаційної роботи є процес формування міжнародної трудової міграції в умовах активізації світогосподарських зв'язків. **Предметом** дослідження виступають макроекономічні ефекти зовнішньої трудової міграції в Україні.

Методи дослідження. В процесі написання випускної кваліфікаційної роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та

синтезу, компаративного аналізу, індукції та дедукції, системно-структурний аналіз, статистичні та економіко-математичні методи. Обробку даних проведено з використанням програмного забезпечення Microsoft Excel, SPSS Statistics.

Джерельну базу становлять фахові монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, демографів та соціологів; статистичні матеріали Державної служби статистики України, аналітичні звіти міжнародних організацій (Міжнародної організації праці, Міжнародної організації міграції, МВФ, Світового Банку, ЮНКТАД); Інтернет-ресурси.

Апробація роботи. Робота пройшла апробацію шляхом підготовки до друку та публікації статті *Кравченко А. Новітні тенденції міжнародної трудової міграції для України: теоретичні та емпіричні аспекти// Міжнародна економіка: зб. наук. ст. студ. заочної форми навчання. відп. ред. Г.В. Дугінець – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. – 321 с.*

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, які містять у своєму складі підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Порівняльний аналіз новітніх вітчизняних та зарубіжних публікацій з проблематики міжнародної трудової міграції

Проблематика міжнародної міграції, як трудової, так і вимушеної, викликаной військовими чи екологічними чинниками, знаходиться у фокусі уваги як спеціалізованих міжнародних організацій, зокрема Агентства ООН по справам біженців[8], Міжнародної організації міграції[9], так і науковців багатьох держав світу. Серед українських вчених, які протягом останніх років зверталися до досліджень різних аспектів міжнародної міграції, варто назвати праці таких учених як Рибак Г. та Вороніна О., Чаплінський В., Новосад К., Грабинський І. та Лех-Дебера А., Кучер М., Запорожець Г. та Роздобудько Е. Семенкова М. та інші.

І якщо традиційно науковці апелюють до вихідних методологічних питань, то нинішні погляди вітчизняної економічної думки презентують комбінаторику теоретичних та емпіричних пріоритетів. Зокрема вкрай нагальним для України є завдання повернути своїх трудових мігрантів на внутрішній ринок, які наразі вже складають до третини всіх працездатних громадян. Відтак зрозумілими є пріоритети Рибак Г.І. та Вороніна О.О., які у своїй статті «Міжнародні міграційні процеси в Україні» [2] шукають причини активізації трудової міграції з України, розуміючи її переміщення працездатного населення, що викликається причинами перш за все економічного характеру та відбиває процес перерозподілу трудових ресурсів між національними економіками. У своїй роботі автори зазначають, що міжнародна трудова міграція виступає інструментом регулювання розподілу населення, оскільки забезпечує його зменшення у тих країнах, де попит на робочу силу є невисоким, та, навпаки, сприяє задоволенню попиту на робочу силу у тих державах, де існує така потреба. Нами не поділяються такі підходи,

оскільки попит на трудові ресурси не завжди є основним фактором, який береться до уваги мігрантами при прийнятті рішення про переїзд до іншої країни. І більше того, ціла низка українських галузей та секторів має колосальний дефіцит кадрів, особливо по інженерних та робітникам.

Авторам імпонує представлений Чаплінським В.Р. у статті «Міжнародна трудова міграція та її вплив на економічну систему України» підхід [3], в якій він зазначає, що міжнародна трудова міграція являє собою складний соціально-економічний процес, що визначається різними об'єктивними і суб'єктивними чинниками, серед яких – природно-кліматичні, демографічні, етнічні, соціальні, економічні. Погоджуємося з автором у тому, що міжнародна трудова міграція є набагато складнішим явищем аніж просто переміщенням населення з однієї країни до іншої у пошуку роботи. Більше того, в основі прийняття рішення про переїзд може лежати причина відмінна від бажання працевлаштування за кордоном, і пошук місця роботи у країні переїзду буде лише наслідком прийнятого рішення.

Разом з тим, апелюючи до роботи Чаплінського В.Р., зазначимо, що визнання двох основних причин міжнародної міграції - соціальної та економічної, що обумовлюється існуванням двох відповідних функцій цього процесу [3] в реаліях нинішньої України вже недостатньо. Так, запит на реалізацію соціальної функції, що проявляється у підвищенні рівня задоволення потреб населення (рівень освіти, культури, оплати праці, професійного розвитку) за рахунок зміни місця проживання, дійсно існує та стосується здебільшого молоді. Але трагічні події останніх семи років в Україні викликані військовим конфліктом на Сході, висувають в якості пріоритетних проблеми вимушеної міграції, у т.ч. з огляду на загрози життю.

Останні роки українська наука запропонувала цілий спектр досліджень, які носять як загально-теоретичний, так і прикладний характер. І в цьому сенсі можна повністю погодитися із позицією Новосад К., яка дотримується позиції, що міжнародна міграція належить до міждисциплінарних об'єктів дослідження, і, зокрема, одним з ключових напрямків її вивчення є соціологія

[4]. Інший вимір дослідження міграційної проблеми запропоновано М. М. Кучер, Г. В. Запорожець та Е. В. Роздобудько. Ними представлено економічну модель, що підтвердила визначальний вплив економічного розвитку України на масштаби трудової міжнародної міграції [6].

У контексті надважливих внутрішніх та зовнішніх факторів, що нині впливають на міжнародні міграційні процеси, наразі необхідно також виділити збройні конфлікти – ця тема є актуальною як для України, так і в цілому для світової спільноти, тому є об'єктом досліджень як вітчизняним науковцями, так і глобальними міжнародними організаціями. На думку Семенкової М.А., викладеної у статті «Особливості міграційних процесів під час збройного конфлікту на Сході України і їх вплив на безпекове середовище» збройні конфлікти є причиною збільшення масштабів міграції, вибору на користь переїзду на постійне місце проживання замість циркулярної міграції, появи нової групи мігрантів – підприємців, власників підприємств, заможних представників середнього класу; збільшення частки учнівської і студентської молоді серед мігрантів; появи в складі мігрантів людей з досвідом участі в бойових діях [7]. Такі особливості мають вплив на економіку приймаючих країн, провокуючи як додаткові позитивні (висококваліфіковані заможні мігранти), так і негативні (мігранти з навиком поводження зі зброєю) наслідки.

Той факт, що Україна виступає реципієнтом робочої сили для мігрантів із країн, що мають ще суттєвіші проблеми в соціально-економічному розвитку, актуалізує для нас напрям досліджень, які до недавнього часу стосувалися лише ЄС, США [10]. В цьому сенсі погоджуємося, що до переваг імміграції для приймаючої сторони належить ціла низка макроекономічних ефектів (стимулювання виробництва товарів, що випускаються в країні, за рахунок більш низької ціни іноземної робочої сили, що впливає на зниження собівартості; формування додаткового попиту на товари та послуги з боку мігрантів; економія витрат на навчання (у випадку імміграції висококваліфікованих кадрів); економія фінансування соціального захисту

мігрантів). У той самий час, в умовах проблем із зайнятістю, викликаних пандемією коронавірусу, структурними дисбалансами в економіці, варто готуватися до загострення проблем, які відносяться до негативних наслідків міграції, а саме: зростання рівня безробіття, ризик збільшення соціальної напруженості та конфліктів у суспільстві, а у випадку імміграції робочої сили низької кваліфікації – погіршення якісного складу трудового потенціалу

Зазначимо, що більшість досліджень українських міжнародної трудової міграції цілком виправдано стосувалися проблем з позицій донора робочої сили. Але у випадку значного припливу нелегальних мігрантів вплив негативних наслідків для економіки країни істотно погіршується, і у цьому сенсі такий зріз досліджень лише актуалізується [10]. У підсумку доводиться констатувати, що наслідки міжнародної трудової міграції можуть бути вже у найближчі роки для України неоднозначними, і превалювання тих чи інших ефектів найбільшою мірою залежить від складу міграційних потоків.

У наукових працях українських дослідників значна увага сьогодні також приділена питанням міграційної політики як інструменту впливу на міжнародну трудову міграцію. Зокрема, Семенкова М.А. у роботі «Підходи до виявлення зовнішнього керування міжнародними міграцій-ними процесами» зазначає, що міграційна політика держави може виступати зручним і привабливим засобом досягнення зовнішньополітичних цілей. На думку автора, на належної підготовки держава має можливість керувати міграційними потоками, при чому робити це як на етапі їх формування і спрямування, так і під час перебування мігрантів в приймаючій країні [11]. На наш погляд, подібне твердження містить раціональні елементи, проте, на наш погляд, наразі керувати імміграційними потоками мають можливість лише окремі країни, при чому такий вплив також є не глобальним.

Чайковський Ю.В. також зосереджує своє дослідження саме на міграційній політиці як інструменті, що дозволяє зменшити негативні наслідки міграції для країн. На наш погляд, увага держав до проблем трудової міграції з огляду на сучасні тенденції дійсно має підвищуватися, проте,

зважаючи на багатоаспектність цього процесу, сформуванню модулю управління міграційними потоками, яка б максимально задовольняла інтереси усіх учасників процесу буде вкрай складно [12].

Зазначимо, що інтерес до міграційної політики помітний також і зі сторони іноземних науковців. Цікавою у цьому аспекті є також робота «Міжнародна міграція: тренди, детермінанти та ефект політики», що була розміщена у виданні *Population and development review* у грудні 2019 року [13]. У своєму дослідженні колектив авторів, очолюваний Гейном де Гаас (Hein de Haas) акцентує увагу на тому, що ефекти міжнародної міграції визначаються у значній мірі політикою, яку обрала та чи інша країна, оскільки вплив потоків людського капіталу на економіку держави залежить саме від того, яких цілей вона хоче досягнути у соціальній сфері.

Погляд авторів є достатньо цікавим ще і з огляду на розмежування ними понять «ефект» та «ефективність» міграційної політики: першим терміном вони позначають фактичний вплив міграції на економіку країни, а другим – відповідність цього впливу цілям країни. Такий підхід, на нашу думку, є придатним для використання, оскільки він створює передумови для виявлення сильних та слабких сторін державної політики у сфері міграції та, відповідно, її удосконалення.

Наразі ще одним важливим глобальним фактором, що вплинув та ще впливатиме на міжнародні міграційні процеси, є пандемія COVID-19.

У таких умовах значна кількість досліджень, присвячених проблемам міграції наразі присвячена оцінці впливу пандемії на цей процес. Достатньо цікавим є стаття Джозефа Чам'ї «Міжнародна міграція посеред кризового світу» (*International Migration amid a World in Crisis*) [14], присвячена дослідженню трендів міжнародних міграційних процесів до пандемії та їх зміні після поширення коронавірусу.

Автор доходить висновку, що в умовах пандемії міжнародна міграція є додатковим викликом для більшості країн – як тих, що виступають основними дестинаціями спрямування мігрантів, так і тих, з яких виїжджає найбільші

кількість населення. Для перших країн основна загроза полягає у тому, що збільшуються ризики неконтрольованого поширення вірусу, боротьба з чим вимагає додаткових витрат. Окрім цього, значна частина з тих, хто приїхав у країну на тимчасові заробітки, не має медичного страхування, тоді як не лікувати таких хворих держава не може, зважаючи що така поведінка створює додаткові загрози для здорової частини населення.

1.2. Методичний інструментарій оцінювання макроекономічних ефектів міжнародної трудової міграції

Оцінку економічного ефекту міжнародної трудової міграції можна здійснювати на трьох рівнях: рівні індивіда і домогосподарства; рівні країни-донора або країни-реципієнта робочої сили; на рівні світового господарства в цілому.

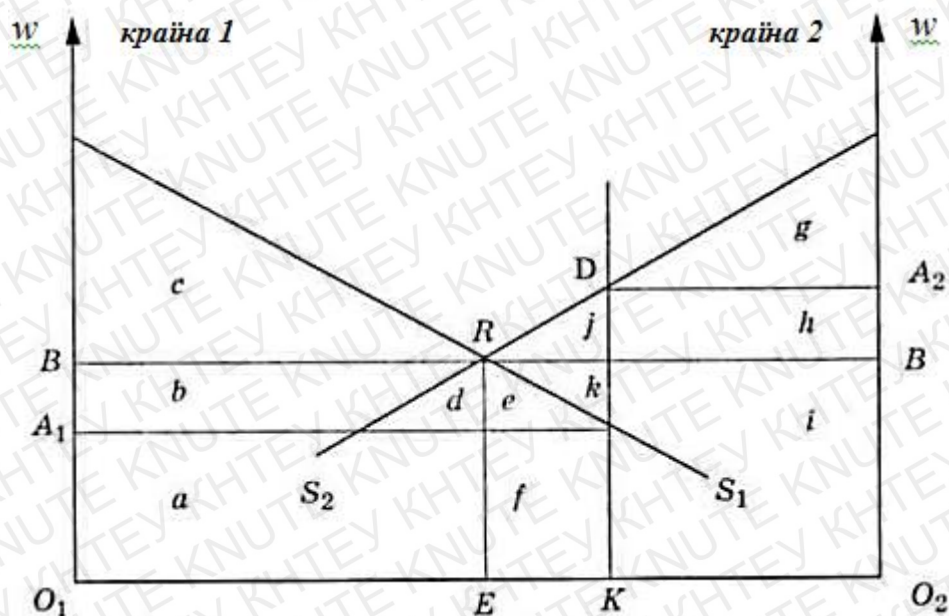
Позиції дослідників, які займаються цією проблематикою, майже однакові в плані наявності позитивних і негативних зовнішніх економічних ефектів для країн що приймають, та країн вибуття. Однак щодо каналів та інтенсивності такого впливу існують великі розбіжності. Це зумовлено множинністю трактувань поняття міжнародної трудової міграції та великою кількістю конкуруючих теорій, за допомогою яких намагаються пояснити сутність та основні чинники міжнародної трудової міграції.

У 1940-х роках Дж. Хікс виокремив дві основні форми впливу міжнародної міграції на світову економіку [15]:

- 1) прямий вплив, який виявляється у вирівнюванні попиту/пропозиції у світовій економіці за рахунок переміщення робочої сили з регіонів, де утворився їх надлишок, у регіони, де існує незадоволений попит на робочу силу;
- 2) опосередкований вплив через грошові перекази трудових мігрантів на батьківщину.

Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів прийнято описувати в межах простої графічної моделі переміщення робочої сили між країнами. Макроекономічні ефекти від міграції трудового населення для країн-донорів та країн-реципієнтів графічно зображені на рис 1.1

Рис. 1.1 Рух трудової міграції між країнами

Джерело: розроблено автором на основі [16, с. 473]

Для більш чіткої демонстрації економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили зобразимо на графіку дві країни: країну 1 (з кількістю праці, яку відображає відрізок O_1K) та країну 2 (кількість праці становить відрізок KO_2).

Криві S_1 і S_2 - це криві граничної продуктивності праці в країні 1 та країні 2 відповідно. За умов, коли міграція населення між країнами відсутня, всі залучені працівники всередині країни 1 отримують свій дохід у розмірі A_1O_1 (рівень заробітної плати w країни 1). Робітники всередині країни 2 також отримують свій прибуток у розмірі відрізка A_2O_2 (рівень заробітної плати w країни 2).

За умов відсутності переміщення трудового населення між країнами обсяг внутрішнього виробництва країни 1 становить суму сегментів $a+b+c+d+e+f$. При чому сума сегментів $a+f$ (сегменти, що знаходяться нижче за рівень заробітної плати (w) O_1A_1) становить прибуток працівників, а сума сегментів $b+c+d+e$ – прибуток власників інших факторів виробництва (капіталу та землі).

Обсяг внутрішнього виробництва країни 2 становить суму сегментів $g+h+i$, разом з тим, сума сегментів $h+i$ становить прибуток працівників, а сегмент g – це прибуток власників інших факторів виробництва. Таким чином, за умов відсутності переміщення трудового населення між країнами сукупний обсяг виробництва обох країн складає суму сегментів $a+b+c+d+e+f+g+h+i$.

За умов переміщення робочої сили із однієї країни в іншу відбувається таке. Оскільки в країні 1 кількість робочої сили O_1K є більшою за кількість робочої сили KO_2 в країні 2, то наявною постає різниця у величині заробітної платні між країнами $A_1O_1 < A_2O_2$, що свідчить про нижчу прибутковість виробників у країні 1, ніж у країні 2. Ця різниця створює можливості для міграції робочої сили з однієї країни в іншу. Частина ЕК (або сегменти $e+f$) переміщується з країни 1 в країну 2 в пошуках додаткових заробітків, і обумовлює збалансування рівнів заробітних плат w обох країн на рівні RE. У результаті обсяг виробництва за допомогою всіх факторів виробництва всередині країни 1 дорівнює сумі сегментів $a+b+c+d$, а обсяг виробництва всередині країни 2 за допомогою всіх факторів виробництва складає $g+h+i+j+k+e+f$. Як видно з рис., після переміщення трудового населення між країнами сукупний обсяг виробництва в обох країнах складає суму сегментів $a+b+c+d+g+h+i+j+k+e+f$, тобто сукупне виробництво зросло на суму сегментів $j+k$.

Необхідно зауважити, що сегменти $e+f$ після їх переміщення до країни 2 обумовлюють виникнення нових сегментів $j+k$ для обох країн. Сегмент k характеризує прибуток заробітчач країни 1. А тому сума сегментів $e+f+k$ складають продукт, який виготовляється за рахунок іноземної робочої сили, і

який, у результаті повернеться додому до країни 1 разом із заробленими коштами. Сегмент j характеризує прибуток від інших факторів виробництва в країні 2 і залишається в середині країни 2 навіть після повернення заробітчан до країни 1.

Отже, в країні 1 через зменшення кількості робочої сили на рівень ЕК (або сегмент $e+f$), відбулось підвищення рівня заробітної плати w з A_1O_1 до BO_1 , а тому прибутковість працівників всередині країни зростає, і більша кількість населення йде працювати. А отже, в країні 1 сума сегментів $a+b+d+e+f+k$ – це прибуток робітників, а сегмент c – прибуток власників інших факторів виробництва.

У країні 2 через приплив трудового населення в розмірі сегментів $e+f$, відбулось зменшення заробітної плати w з A_2O_2 до BO_2 , тому прибутковість працівників даної країни зменшується. І відповідно, всередині країни 2 сегмент i характеризує прибуток робітників, а сума сегментів $g+h+j$ – прибуток власників інших факторів виробництва.

В результаті міграції трудового населення із однієї країни в іншу, сукупний обсяг виробництва зріс із $[a+b+c+d+e+f]+[g+h+i]$ до $[a+b+c+d]+[f+e+k+j+g+h+i]$, тобто на величину сегментів $k+j$, із яких k належить країні 1 і виникає через більш ефективне використання праці країни (а отже й збільшення кількості заробітків), у результаті її переміщення до країни 2, а j належить країні 2 і виникає через збільшення обсягу працездатного населення із країни 1, яке приїхало зі своїми знаннями, вміннями, навичками та передало їх країні 2, а також напрацювало за період міграції додаткові сегменти ВВП, які теж належать країні 2.

Таким чином, міграція трудового населення призводить до збільшення сукупного суспільного виробництва за рахунок більш ефективного перерозподілу і використання факторів виробництва. При цьому в країні-донорі робочої сили доходи власників інших факторів виробництва зменшуються. А у країні-реципієнті робочої сили навпаки: доходи працівників зменшуються, при чому доходи власників інших факторів виробництва

збільшуються. Однак у сучасних умовах зазначений Дж. Хіксом вплив міжнародної трудової міграції на вирівнювання попиту/пропозиції на робочу силу в різних країнах у деяких випадках не спостерігається. Понад те можна констатувати, що ціла низка міжнародних міграційних потоків, навпаки, чинить протилежний вплив – підвищує існуючий надлишок пропозиції робочої сили в деяких розвинутих країнах.

Узагальнення сукупності зовнішніх ефектів міжнародної міграції представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Зовнішні макроекономічні ефекти міжнародної трудової міграції

Позитивні	Негативні
Для країн – донорів робочої сили	
-зменшення напруги на місцевому ринку праці;	«відтік інтелекту», кваліфікованих кадрів, як наслідок – технологічне відставання;
– зниження рівня безробіття (і/або збільшення заробітної плати)	– зменшення ВВП;
– зниження бюджетного навантаження за рахунок виплат з безробіття та інших бюджетних витрат (освіта, охорона здоров'я);	– можливе зростання інфляції за великої переваги зовнішніх трансфертів;
– зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів;	– скорочення робочої сили у довготерміновій перспективі;
– попит на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів;	погіршення демографічної ситуації
– інвестиції родин мігрантів за рахунок трансфертів;	-недоотримання національним Пенсійним фондом коштів
– можливість повернення кваліфікованих кадрів з-за кордону	-порушення соціальних комунікацій між родинами, зростання проблеми розриву поколінь
для країн – реципієнтів робочої сили	
збільшення чисельності робочої сили в економіці, зростання обсягів виробництва, внутрішнього ринку	Збільшення бюджетного навантаження за рахунок додаткових соціальних витрат
– додаткове надходження інтелектуального капіталу та знань в економіку;	– збільшення бюджетного навантаження за рахунок «сильної» та «локальної» пасток безробіття;
– згладжування структурних диспропорцій на ринку праці;	– зростання тіньового сектору економіки;
– амортизація циклічного процесу безробіття;	– додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціального напруження та криміналізації

Продовження таблиці 1.1

– покращення вікової структури робочої сили у короткотерміновій і довготерміновій (щодо міграції сімей) перспективах;	Збільшення бюджетного навантаження за рахунок додаткових соціальних витрат (переважно у разі постійної міграції, міграції сімей і наявності «сильної пастки безробіття»);
– зростання конкурентоспроможності продукції за рахунок відносно нижчої вартості праці мігрантів;	– збільшення бюджетного навантаження за рахунок «сильної» та «локальної» пасток безробіття;
– економія на пенсіях та інших соціальних виплатах;	– зростання тіньового сектору економіки;
– економія на навчанні (у разі залучення кваліфікованих працівників)	– додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціального напруження та криміналізації

Джерело: розроблено автором

Наразі експертами використовується ціла низка методик, які дозволяють оцінити мотивацію, макроекономічні ефекти та передумови розвитку міжнародних міграційних процесів. Важливо зазначити, що кожен із підходів зазвичай оцінює один із аспектів наслідків (ефектів) міжнародної трудової міграції. Мова йде про підвищення майнового статусу заробітчан, демографічні наслідки для країн, фінансові результати під впливом руху грошових переказів тощо. Так, зокрема важливу роль у розумінні чинників трудової міграції відіграють гравітаційні моделі, розроблені зарубіжними фахівцями [17 -19]. Суть моделей полягає в тому, що подібно до закону всесвітнього тяжіння величина потоків міграції залежить від чинників притягання, відштовхування та стримування.

У «класичному вигляді» гравітаційну модель міжнародної міграції можна подати так [18, с. 5]:

$$F_{ij} = \frac{a_0 S_i^{a_1} D_j^{a_2}}{R_{ij}^{a_3}} \quad (1.1) \text{ де}$$

S_i - узагальнена дія чинників відштовхування в країні – донорі; D_j - узагальнена дія чинників притягання в країну – реципієнта;

R_{ij} - дія чинників стримування міграційних потоків (відстань та витрати на міграцію); a_0, a_1, a_2 – певні числові коефіцієнти.

Перевагами гравітаційних моделей у тому, що вони ґрунтуються на реальних статистичних даних і відображають чинники притягання та відштовхування міжнародних міграційних потоків.

Перейшовши до логарифмів і трансформували відповідно коефіцієнти, запишемо формулу (1.1) таким чином [18, с. 5]

$$m_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 n_i + \alpha_2 n_j + \alpha_3 y_i + \alpha_4 y_j + \alpha_5 c_{ij} + z(\cdot)$$

де $z(\cdot)$ - функція помилок.

Коефіцієнти в гравітаційних моделях розраховують емпірично, регресійним аналізом.

Оцінка інших економічних ефектів на мікрорівні може бути пояснена на методичних положеннях теорії «людського капіталу». У цій теорії процес міжнародної міграції розглядається як інвестиційний. На якомусь етапі майбутній мігрант здійснює інвестиції в свою освіту (наприклад, вивчення мови, здобуття певного ступеня кваліфікації), несе прямі витрати, пов'язані з підготовкою та переїздом до іншої країни. Рішення про міграцію приймається у тому випадку, якщо очікувані доходи перевищують витрати:

$$PVNB_i = \sum_{t=T_0}^{T_R} \frac{B_{it} - B_{0t}}{(1+r)^t} - C_i > 0 \quad (1.2) \text{ – рішення про міграцію приймається;}$$

$$PVNB_i = \sum_{t=T_0}^{T_R} \frac{B_{it} - B_{0t}}{(1+r)^t} - C_i < 0 \quad (1.3) \text{ – рішення про міграцію не приймається,}$$

$PVNB_i$ – чиста приведена вартість грошової вигоди від переїзду до i країни;

T_0 – рік переїзду з країни проживання до іншої країни;

T_R – рік припинення роботи;

- B_{it} – доходи в країні – реципієнті в рік t
 r – індивідуальна ставка дисконтування;
 C_i – витрати на підготовку та переїзд до країни – реципієнта.

Проаналізувавши формули (1.2) і (1.3), можна виокремити групи чинників, які впливають на міжнародну трудову міграцію:

- а) відмінності в заробітній платі (входить до агрегованого чинника «мотив зайнятості»);
- б) вік мігранта.

Із формул зрозуміло також: чим у більш молодому віці приймається рішення про міграцію, то більший розмір чистого доходу згідно отримає мігрант, переїхавши на роботу до іншої країни. Деякі дослідники пояснюють цим більшу схильність до міжнародної трудової міграції молоді, підтверджуючи свою позицію емпіричними даними, мовляв, міжнародні трудові мігранти – це переважно молодь і люди середнього віку. На нашу думку, вік, безперечно, важливий чинник трудової міграції, однак він не детермінується лише економічними мотивами та ефектами. Його дія зумовлена сукупністю чинників. Зокрема, внаслідок демографічних проблем більшість країн у імміграційній політиці надають перевагу молодим мігрантам, у деяких випадках їм легше отримати трудову візу (чинник «режим імміграції») й адаптуватися до нових культурних умов (чинник «ступінь культурних відмінностей»).

Обмеження економічними вигодами та витратами значно збіднює теорію людського капіталу і звужує коло явищ і фактів у сфері міжнародної трудової міграції, які вона може пояснити. Логічно вважати, що під додатковими доходами та витратами слід розуміти не лише економічні, а й «психологічні» прибутки та витрати. Це також дає змогу пояснити, чому до міжнародної трудової міграції більше схильні молоді люди – вони зазвичай не мають сім'ї, їм легше розірвати дружні зв'язки та створити нові в іншій країні.

Оцінку впливу стабільності соціально-політичної системи на міжнародну трудову міграцію та очікувані ефекти від неї можна виразити

формулою (1.4), якщо ввести поняття ймовірності отримання доходів. Тоді вищезазначена формула модифікується таким чином:

$$PVNB_i = \sum_{t=T_0}^{T_R} \frac{\rho_{it} B_{it} - \rho_{0t} B_{0t}}{(1+r)^t} - C_i > 0 \quad (1.4)$$

ρ_{it} ρ_{0t} – ймовірність отримання доходів у i -й країні та країні перебування в періоді.

Логічно припустити, що ймовірність отримання доходів менша в разі нестабільності соціально-економічного середовища країни. Хоча чисельно оцінити зазначену ймовірність досить важко, проте можна порівняти дві чи декілька країн. Ймовірність отримання доходів менша в країні, де рівень стабільності соціально-економічного середовища нижчий.

Одним з найбільш розглядуваних ефектів впливу міжнародної міграції робочої сили на економіку країни-донора є грошові перекази працівників-мігрантів на батьківщину. Грошові перекази мігрантів створюють позитивний зовнішній економічний ефект, оскільки збільшують валовий національний дохід. У економіках багатьох країн, не лише бідних, а й середньорозвинутих (Греція, Туреччина, Португалія), грошові перекази мігрантів є вагомим доповненням до національного доходу, додатковим засобом боротьби з бідністю в країнах – донорах робочої сили. Грошові перекази мігрантів здійснюються зазвичай в іноземній валюті, що покращує стан платіжного балансу.

Негативним ефектом впливу міжнародної трудової міграції на економіку країни-донора є те, що через переважання нелегальної компоненти мігранти не беруть участі в формуванні соціальних фондів, що посилює фінансове напруження в соціальному забезпеченні населення країни-донора, а в разі повернення в пенсійному віці до рідної країни постає проблема їх пенсійного забезпечення, що може спричинити соціальне незадоволення в суспільстві.

Вітчизняний дослідник Мойсей В.І. пропонує таку формулу для

визначення впливу міжнародної міграції робочої сили на продуктивність економіки країни-донора[20]:

$$\Delta Y_e = M \cdot R + (T - L) \cdot N_m \quad (1.5),$$

де ΔY_e – зміна ВВП у країні-донорі унаслідок міжнародної міграції робочої сили, у національних грошових одиницях; M – мультиплікатор грошових переказів трудових мігрантів у безрозмірних одиницях; R – грошові перекази трудових мігрантів своїм сім'ям, у національних грошових одиницях; T – середні соціальні витрати на одного працівника, у національних грошових одиницях на одну особу; L – ВВП, вироблений у середньому одним працівником, у національних грошових одиницях на одну особу; N_m – кількість трудових мігрантів, осіб.

Формула (1.5) справедлива лише в разі повної зайнятості, коли вибулі робітники-мігранти не можуть бути замінені з числа безробітних. Якщо число мігрантів N_m менше ніж кількість безробітних N_u , то відбуватиметься заміщення трудових мігрантів безробітними працівниками, але при цьому національна економіка нестиме додаткові витрати на перекваліфікацію одного безробітного/ Уведення таких витрат є логічним, адже серед безробітних у всіх країнах зазвичай переважають менш кваліфіковані працівники, ніж ті, що мігрують за кордон у пошуках роботи.

Отже, за умови $N_m \leq N_u$ вплив міжнародної міграції на ВВП країни-донора робочої сили може бути описаний такою формулою:

$$\Delta Y_e = (M \cdot r + \Delta T - V) \cdot N_m \quad (1.6),$$

де r – розмір міжнародних переказів мігрантів у перерахунку на одну особу в національних одиницях; ΔT – різниця між соціальним забезпеченням безробітних і працюючих громадян, у національних грошових одиницях на одну особу.

Соціальні витрати на безробітного, як звичайно, вищі, ніж на працюючого, тому перехід громадян з категорії безробітних до працюючих

чинять позитивний вплив на ВВП за рахунок зменшення соціальних витрат. Зазначимо, що в формулах (1.5) і (1.6) мультиплікатор може бути поданий у більш розгорнутому вигляді, беручи до уваги його різне значення для спрямування грошових переказів трудових мігрантів на батьківщині. Логічно також окремо враховувати міграцію низькокваліфікованих і висококваліфікованих працівників, для чого слід окремо враховувати соціальне забезпечення та продукування ВВП працівниками різної кваліфікації. Однак у більшості випадків це не може бути здійснене коректно, оскільки відсутні відповідні дані.

Висновки до розділу I

Проблему міжнародної трудової міграції з позицій теоретичних розвідок в Україні та світі можна ідентифікувати як міждисциплінарну та полісекторальну. Її актуалізація зумовлена низкою чинників екзогенного та ендогенного походження. Попри поширених підходів, що в умовах української економіки джерелом та драйвером зовнішніх міграційних процесів слугують чинники політичного, економічного та соціального характеру, втім домінуючою є теза щодо пріоритетності детермінант соціально-економічної природи.

Актуалізація позаекономічних аспектів зовнішньої трудової міграції в Україні за останні роки зумовлена військовим конфліктом на Сході та цілеспрямованою політикою окремих держав щодо стимулювання міграції з-за кордону.

Інституційний вимір теоретичних досліджень проблематики міжнародної трудової міграції варто оцінювати як перспективний з огляду на нові виклики для країн світу щодо посилення рецесійних процесів в світовій економіці та проблем на ринку праці.

Узагальнення методик щодо оцінювання макроекономічних ефектів міжнародної трудової міграції показує, що вони пропонують ідентифікувати

їх на рівні національної економіки у цілому (наслідки для держав – донорів та реципієнтів), мезорівні (ураховуючи специфіку руху трудових ресурсів із певних секторів та сфер) та мікрорівні (результати міграції для самих мігрантів та їх сімей).

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз новітніх тенденцій розвитку міжнародної трудової міграції в світі та Україні

Новітній етап розвитку міжнародних міграційних процесів як у світі у цілому, так і у нашій державі, характеризується цілою низкою ознак та тенденцій. Перш, ніж здійснимо їх аналіз, доцільно надати загальну характеристику ключових індикаторів міжнародної міграції, які були представлені у авторитетному міжнародному виданні World Migration Report 2020 [21] з огляду на історичний аспект (період 2000 – 2019 рр.) та сьогодення. (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Ключові індикатори міжнародної трудової міграції у 2000 та 2019 рр.

Показники міжнародної міграції	2000 р.	2019 р.
Загальна чисельність міжнародних мігрантів у світі, млн ос.	173,5	271,6
Частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення світу, %	2.8	3.5
Частка жінок у загальній чисельності міжнародних мігрантів, %	47.5	47.9
Частка дітей 0-14 років у загальній чисельності міжнародних мігрантів, %	16.0	13.9
Регіон з найбільшою часткою міжнародних мігрантів, %	Океанія (17,1)	Океанія (21,1)
Країна з найбільшою часткою міжнародних мігрантів	ОАЕ	ОАЕ
Загальна чисельність трудових мігрантів, млн осіб	-	164
Глобальні міжнародні грошові перекази, млрд дол. США	126	689
Кількість біженців, млн ос.	14	25.9
Кількість держав-членів Міжнародної організації міграції	76	173
Кількість виїзних офісів Міжнародної організації міграції, од.	120	436

Джерело: розроблено автором на основі [21]

За даними ООН, кількість міжнародних мігрантів у всьому світі збільшилась за дев'ятнадцять років у період з 2000 по 2019 рік, досягнувши 272 мільйона осіб в 2019 році. У 2000 році цей показник становив 173 млн., в 2005 - 191 млн., у 2010 - 220 млн., в 2015 - 248 млн. У період з 2000 по 2019 рік число міжнародних мігрантів збільшилось у середньому на 2,3%. Темпи зростання впали до 2,2% в період 2015-2019 років у порівнянні з 2,4% в період з 2010 по 2015 рік. Незважаючи на збільшення абсолютних цифр, частка міжнародних мігрантів по відношенню до населення світу залишалася відносно стабільною в період з 1970 по 2015 рік. У 2019 г. – приблизно від 2,2 до 3,5%. Проведемо оцінку регіональних аспектів міжнародних міграційних процесів (таблиця 2.2.)

Таблиця 2.2.

Регіональна структура міжнародної трудової міграції у 2000- 2019 рр.

Регіони світу	2000	2005	2010	2015	2019
Весь світ	173 588 441	191 615 574	220 781 909	248 861 296	271 642 105
Африка	15 051 677	15 969 835	17 804 198	23 476 251	26 529 334
Азія	49 394 322	53 439 306	65 938 712	77 231 760	83 559 197
Європа	56 858 788	63 594 822	70 678 025	75 008 219	82 304 539
Південна Америка	6 570 729	7 224 942	8 262 433	9 441 679	11 673 288
Північна Америка	40 351 694	45 363 257	50 970 861	55 633 443	58 647 822
Океанія	5 361 231	6 023 412	7 127 680	8 069 944	8 927 925

Джерело: розроблено автором на основі [21]

Загалом це явище можна охарактеризувати як позитивний динамічний процес, який охопив всі регіони світу та загалом глобальну економіку. Так, у 2019 р. з 272 млн мігрантів, майже 1/3, мігрувало до країн Азії — 83,5 млн осіб, 82,3 млн осіб до Європи, до Північної Америки — 58,6 млн ос., до Південної Америки — 11,6 млн осіб,

до країн Африки — 26,5 млн ос., в Океанію майже 9 млн ос. З огляду гендерної структури жіноча стать становить 48% від загального числа мігрантів, діти складають близько 38 млн., студенти - 4,4 млн., трудові мігранти - 164 млн. Люди працездатного віку, 20-64 років, складають 74% від загальної кількості, молодше 20 років - 14%, і 12% - люди віком 65 років і вище.

Макроекономічні ефекти в розрізі глобальних грошових переказів зросли майже у 5,5 разів — зі 126 млрд дол. США у 2000 р. до 689 млрд дол. в 2019 р. За 20 років збільшилась кількість країн-учасниць Міжнародної організації міграції зі 76 до 173 та кількість її виїзних офісів зі 120 до 436 од. Всі ці факти у сукупності свідчать про те, що на початку XXI ст. під впливом політичних, соціально-економічних, демографічних та ін. факторів відбувається значне прискорення міграційних процесів у країнах світової спільноти. Порівняння із 2000 роком вказує на те, що регіональні потоки зростають. Якщо ж ідентифікувати найбільш привабливі країни, що притягують міжнародних трудових, то вони фокусують на собі найбільші міграційні потоки.

Таблиця 2.3.

ТОП-10 країн-реципієнтів міжнародної трудової міграції у 2000- 2019 рр.

Країни - реципієнти	Кількість міжнародних мігрантів, млн ос.		Абсолютний приріст, млн ос.	Відносний приріст, %
	2000 р.	2019 р.		
США	34,8	50,7	15,9	45,7
Канада	5,5	7,9	2,4	28,9
Німеччина	8,9	13,1	4,2	47,1
Франція	6,3	8,3	2,0	31,7
Великобританія	4,7	9,5	4,8	102,1
Італія	2,1	6,2	4,1	295,2
Російська Федерація	11,9	11,4	-0,5	-4,2%
ОАЕ	2,4	8,5	6,1	354,1
Саудівська Аравія	5,2	13,1	7,9	251,9
Австралія	5,3	8,9	3,6	67,9

Джерело: розроблено автором на основі [21]

Галузевий зріз міжнародної трудової міграції представлено в таблиці 2.4. Як засвідчують дані таблиці 2.4. найбільша частка мігрантів працює у сфері послуг, що становить 2/3 від усієї чисельності трудових мігрантів. При цьому жінки переважають щодо зайнятості саме у сфері послуг, у той час як чоловіки – у сільському господарстві та промисловості.

Таблиця 2.4.

Галузево-секторальна структура міжнародної трудової міграції станом на 2019 рр.

	Чисельність трудових мігрантів, млн осіб			Розподіл за галузями економічної діяльності, %		
	Сільське господарство	Промисловість	Послуги	Сільське господарство	Промисловість	Послуги
Всього	16.7	26.7	106.8	11.1	17.8	71.1
Чоловіки	9.3	16.6	57.8	11.2	19.8	69.1
Жінки	7.4	10.2	49.0	11.1	15.3	73.7

Джерело: розроблено автором на основі [20]

Вказуючи на найбільш впливові фактори тиску на масштаби міграційних потоків в 2020 – 2021 рр., зазначимо, що це - пандемія COVID-19. За попередніми оцінками кількість нових дозволів на проживання, виданих мігрантам, знизилася в середньому на 46%.[21]

Різке зниження в більшості країн за 2020 рік в значній мірі пояснюється пов'язаними з COVID-19 обмеженнями на поїздки і в'їзд, а також припиненням надання послуг або скороченням видачі віз і дозволів. У період з середини лютого по квітень 2020 року багато країн ввели заборони на в'їзд або обмеження на поїздки, пов'язані з COVID-19. До травня 2020 року велика частина населення в низці країн, включаючи Бельгію, Францію, Італію, Іспанію, а також США знаходилися під суворою забороною, а для іноземців діяли обмеження на в'їзд. Частково ефект був компенсований збільшенням потоків в другій половині року, особливо для іноземних студентів, але поточний економічний спад посилив вплив на трудову міграцію.

2020 рік став історичним мінімумом для міжнародної міграції. Масштаби обмежень на в'їзд, введених під час пандемії COVID-19, дозволяють припустити, що вплив на вільну мобільність в кінцевому підсумку був більшим, ніж під час економічної кризи 2007-2008 рр.

Якщо ж виокремлювати Україну в новітніх міграційних процесах, то зауважимо, що інтенсифікації транскордонної мобільності населення сприяло набуття Україною у червні 2017 р. безвізового режиму поїздок до ЄС. Із червня 2017 по червень 2019 прикордонники зафіксували 42,6 млн перетинів громадянами України кордону з ЄС, серед яких 9,2 млн за біометричними паспортами, у т.ч. майже 3 млн без віз. Протягом другого року безвізу (червень 2018 – червень 2019) у безвізовому порядку громадяни України здійснили 2,35 млн поїздок до ЄС, що у 4,2 раза більше, ніж протягом першого року його дії (червень 2017 – червень 2018)[22-23]

За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології Національної академії наук, лише протягом року дії безвізу скористалися можливістю відвідати країни ЄС 18% дорослого населення, у т.ч. 7,6% подорожували, 5,4% відвідували друзів чи родичів, 4,7% шукали роботу, 0,5% виїздили на навчання, 1,1% відвідували професійні заходи (виставки, конференції). Найчастіше без віз подорожувала Європою молодь до 30 років, особи з вищою освітою. Удвічі частіше, ніж в цілому по Україні, без віз виїздили за кордон мешканці Західної України

Основна причина трудової міграції українців за кордон полягає у труднощах із пошуком гідно оплачуваної роботи на батьківщині. Упродовж останніх п'яти років економічні чинники міграції посилилися політичними та безпековими, що й привело до швидкого зростання міграційних настроїв населення та інтенсивності міграції. За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАНУ, на запитання, чи маєте ви або хтось із членів вашої сім'ї досвід тимчасової роботи за кордоном, у 2012 р. ствердно відповіли 13,7% опитаних, а в 2018 р. – 25,2%. Водночас свій намір найближчим часом виїхати на роботу за кордон у 2014 р. висловили 7,4%, а в 2018 р. – вдвічі більше – 14,3% [23].

Україна належить до країн, для яких суттєвою є стабільна складова імміграції та еміграції. Так, за оцінками Світового банку та МОМ частка першої та другої категорій перевищує 11 % населення України.

Проте згідно з даними низки інших досліджень загальна кількість українських мігрантів, що працюють за кордоном, після 1990 р. коливалася від 0,8 до 7 млн осіб [24-25], причому максимальні показники в 7 млн осіб спостерігалися напередодні світової фінансової кризи 2008 року. Після цього обсяги мігрантських потоків демонстрували тенденцію до скорочення.

Відмінності в кількості трудових мігрантів підтверджують високу тінізованість трудової еміграції з України, і жодна офіційна чи громадська організація в Україні й світі не може точно визначити кількісні характеристики ні стабільної, ні динамічної складових міжнародної трудової міграції щодо України.

За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАНУ, на запитання, чи маєте ви або хтось із членів вашої сім'ї досвід тимчасової роботи за кордоном, у 2012 р. ствердно відповіли 13,7% опитаних, а в 2018 р. – 25,2%. Водночас свій намір найближчим часом виїхати на роботу за кордон у 2014 р. висловили 7,4%, а в 2018 р. – вдвічі більше – 14,3% [23].

Країнами призначення для трудових мігрантів з України є передусім сусідні країни (Росія, Польща, Чехія), а також країни Південної Європи (Італія, Іспанія, Португалія). Порівняння даних трьох досліджень Державної служби статистики демонструє переорієнтацію міграційного потоку з раніше панівного східного напрямку, на Росію, на західний (ЄС), передовсім на Польщу [26, с. 8]. За оцінками Національного банку Польщі, вони забезпечили 11% зростання ВВП країни протягом останніх п'яти років [27].

За даними Держстату, близько 70% мігрантів є мешканцями західноукраїнських областей. Проте участь у міграції населення центру, півдня та сходу країни поступово зростає. Дві третини мігрантів – чоловіки. Більшість має середню освіту (64% за даними дослідження Державної служби статистики 2017 р.). Проте частка осіб з вищою і неповною вищою освітою зростає (33,5% в 2017 р. проти 30,5% в 2012 р.).

Головні сфери зайнятості українських мігрантів за кордоном – будівництво (чоловіки) та домашнє господарство (жінки). Водночас зростає зайнятість у промисловості.

Найпоширенішою моделлю міграційної поведінки є тимчасова, циркулярна міграція. За даними Держстату, тривалість 57% поїздок на заробітки не перевищує трьох місяців.

2.2. Оцінка макроекономічних ефектів зовнішньої трудової міграції в Україні

Оцінку зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції в економіці України потрібно здійснювати, маючи на увазі, що диспозиція країни на міжнародному ринку праці характеризується статусом донора робочої сили. Слід зауважити, що серед українських фахівців поширена думка що вплив міжнародної трудової міграції на українську економіку є негативним. Однак здебільшого ця думка ґрунтується на певній тезі, що країни, які розвиваються, та країни з перехідною економікою (країни-донори) внаслідок масового відпливу робочої сили, зазнають відчутних соціально-економічних збитків.

Ми виходимо із передумови, що міграційний рух населення має значний вплив на українську економіку, приносячи як вигоди, так і витрати. Зокрема, грошові перекази покращують добробут сімей мігрантів та стимулюють внутрішній попит; їхній стабільний приплив відіграє контрциклічну роль у поточній економічній кризі та є одним з основних джерел валютних надходжень для країни. З іншого боку, еміграція зменшує пропозицію робочої сили на українському ринку праці, а отже, і потенційний ВВП, а якщо її використання в країні призначення є меншим, ніж її потенціал, це також призводить до втрати кваліфікації.

Тому політика щодо використання позитивних наслідків трудової еміграції та мінімізації її вад дуже актуальна для України. Така політика може бути зосереджена на сферах зайнятості, соціальній та податковій політиці та покращенні ділового середовища.

Проаналізуємо кілька очевидних та вагомих макроекономічних ефектів міжнародної трудової міграції для України – грошові перекази заробітчани в розрізі трьох проявів:

а) підвищення добробуту сімей заробітчач; б) як один із найбільших інвестиційних ресурсів в країну; в) як інструмент врегулювання статей платіжного балансу України.

Приплив грошових переказів в Україну значний (Рис 2.1). З 2015 року він поступово збільшився і в 2019 році досяг 11,9 млрд. доларів США, що еквівалентно 7,7% ВВП (дані НБУ). Попередні дані за 2020 рік показують, що, незважаючи на економічну кризу, спричинену пандемією, приплив грошових переказів в Україну трохи збільшився порівняно з 2019 роком — до 12,1 млрд. доларів США

Рис. 2.1 Обсяги грошових переказів громадян в Україну в 2011-2020 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [28]

Підвищення добробуту сімей заробітчач. Стабільність грошових переказів, незважаючи на економічну кризу в країнах, де працюють українські мігранти, можна пояснити бажанням мігрантів компенсувати домогосподарствам, яким вони надсилають грошові перекази, за те, що вони залишили їх (ефект «компенсаційні грошові перекази»). Вони навіть схильні збільшувати свої грошові перекази, коли країни походження переживають складні економічні умови, щоб компенсувати втрачені доходи. Порівнюючи із іншими країнами, Україна станом на 2020 рік є десятим за величиною одержувачем грошових переказів в абсолютних показниках

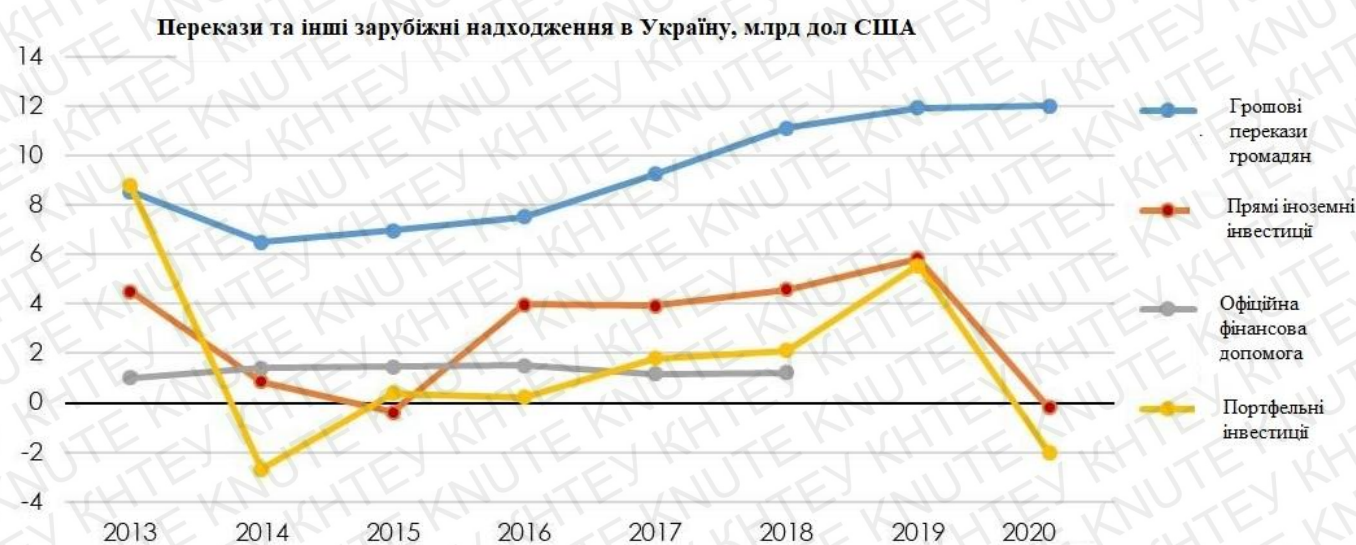

серед країн із низьким та середнім рівнем доходу, та другим, після Єгипту, серед країн-сусідів ЄС (дані Світового банку Remittance Prices Worldwide).

Як частка ВВП, грошові перекази в Україну подібні до таких країн, як Вірменія та Йорданія, але значно нижчі, ніж у Лівані, Молдові та Палестині[29]

Найбільш очевидним економічним наслідком надходження грошових переказів є його внесок у значне покращення добробуту сімей мігрантів. За оцінками, грошові перекази підвищують дохід домогосподарств приблизно на 12%. Такі опитування, як МОМ (2016), показують, що приблизно половина грошових переказів в Україну витрачається на споживання, тоді як інша половина виділяється на заощадження, придбання та оновлення нерухомості та невелика сума інвестується. Українські домогосподарства витрачають, як правило, близько двох третин своїх витрат на споживання вітчизняних товарів та послуг, що безпосередньо стимулює внутрішнє виробництво[30]. Припускаючи такий самий розподіл витрат, спричинених грошовими переказами, можемо оцінити, що споживчий попит від грошових переказів безпосередньо збільшує ВВП приблизно на 3%. І ця оцінка не включає мультиплікативний ефект споживання, а також вплив приватних інвестицій, що фінансуються за рахунок грошових переказів. Тому грошові перекази відіграють важливу контрциклічну роль у поточній економічній кризі в Україні.

Інвестиційний ресурс в країну. Грошові перекази є одним із найбільших джерел валютних надходжень в Україні(Рис.2.2.).

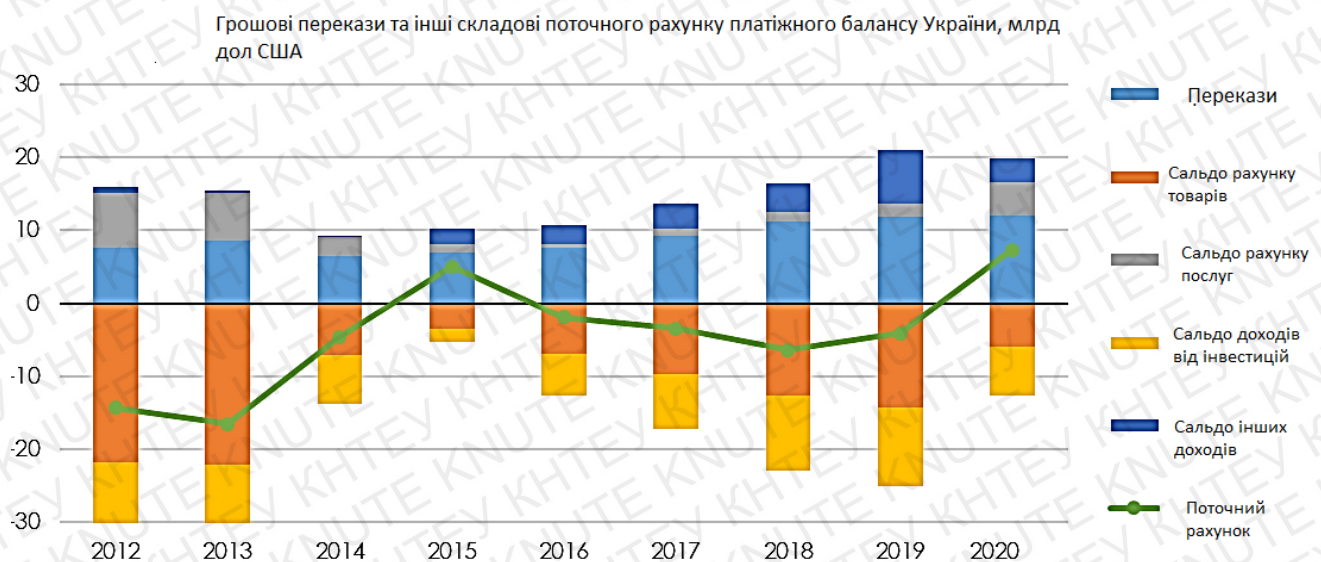
Рис. 2.2 Обсяги грошових переказів та інших видів фінансових надходжень в Україну в 2013-2020 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [28]

Середній приплив грошових переказів в Україну з 2011 р. був більш ніж удвічі вищим за приплив прямих іноземних інвестицій, більш ніж у чотири рази — за приплив портфельного капіталу, та більш ніж у вісім разів вищий за приплив офіційної фінансової допомоги на розвиток. Більше того, хоча приплив прямих та портфельних іноземних інвестицій був дуже мінливим і різко зменшився у 2014-2015 рр. та нещодавно у 2020 році після корона-кризи, грошові перекази мігрантів залишались надзвичайно стабільними.

Хоча приплив грошових переказів певною мірою сприяє зростанню реального обмінного курсу в Україні, що знижує конкурентоспроможність, зростаючий приплив грошових переказів в цілому має помітний позитивний вплив на поточний рахунок України і є найважливішим елементом, що врівноважує торгівлю та дефіцит інвестиційного доходу (рис 2.3.) Це сприяло більшій стійкості платіжного балансу України протягом останніх років, поряд з іншими факторами, такими як фіскальне регулювання, зважена монетарна політика, структурні реформи, а також важлива офіційна макрофінансова допомога та інша фінансова підтримка надана Україні в тому числі Європейським Союзом.

Рис. 2.3 Грошові перекази трудових мігрантів як інструмент врегулювання статей платіжного балансу України 2012-2020 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [31]

Водночас міграція 2 – 3 мільйонів людей сприяла зменшенню пропозиції робочої сили в Україні, спричиняючи дефіцит робочої сили у певних професіях. Це також один із факторів (хоча і не обов'язково основний), що сприяє зростанню заробітної плати працівників, які залишаються в країні. Зарплата в Україні зростала в середньому на 13% на рік в реальних показниках між 2016 і 2019 роками.

Однак через відносно низьку частку високоосвічених працівників серед емігрантів України (16% мігрантів мали повну вищу освіту згідно з опитуванням ДССУ у 2017 році проти 32% працевлаштованих в Україні, згідно з дослідженням робочої сили ДССУ у 2020 році), витік мізків не здається особливо актуальною проблемою в Україні[32-33]. Більше занепокоєння викликає втрата кваліфікації, оскільки більшість українців за кордоном працюють не за спеціальністю або в найпростіших професіях

Висновки до розділу II

1. Аналіз міграційних потоків в світі в XXI столітті засвідчив нарощування всіх індикаторів, що характеризують це явище як в обсягових показниках, так і з точки зору його динаміки. Вагомий вплив на міжнародні міграційні процеси мало запровадження обмежень для руху туристів та робочої сили з огляду на COVID-19.
2. Україна є переважно донором робочої сили. Потенціал країн, які безпосередньо межують або розташовані в тому ж регіоні, що й Україна, набагато вищий. Тому Україна експортує як некваліфіковану робочу силу, так і великою мірою фахівців із вищою освітою. Некваліфікована робоча сила мігрує здебільшого до країн Європи, які або межують з Україною (Польща, Чеська Республіка), або розташовані порівняно недалеко (Італія, Португалія, Іспанія).
3. Кваліфікована робоча сила мігрує до РФ, США, Канади, Німеччини, Австралії та Аргентини. Водночас Україна є потенційним реципієнтом трудових мігрантів з країн Африки та Азії, що загрожує зростанням

нелегальної міграції з цих регіонів у майбутньому.

4. Проведена комплексна оцінка економічного впливу міжнародної міграції робочої сили виявила, що в коротко- і середньотерміновій перспективі Україна отримує від залучення до міжнародної трудової міграції як позитивні економічні ефекти так і низку ризиків.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Розробка комплексу заходів щодо врегулювання проблем зовнішньої трудової міграції в Україні

Для визначення напрямів щодо врегулювання проблем зовнішньої міграції в Україні ми керувалися такими передумовами:

- міжнародна міграція робочої сили зумовлює суттєві позитивні економічні ефекти, держава може й має використати їх для покращання економічної ситуації в країні;
- проблеми зовнішньої міграції не можуть бути розв'язані накладанням адміністративних обмежень на виїзд певних категорій громадян, зокрема кваліфікованих фахівців, позаяк завдяки цьому можна гіпотетично зменшити вплив робочої сили за кордон;
- залишається проблема працевлаштування таких громадян в Україні, адже якщо вони поповнять лави безробітних, то державі доведеться планувати додаткові витрати на їх утримання;
- слід визнати і прийняти як об'єктивний факт, що переважна більшість українців мігрують нелегально, тому неможливо з'ясувати чи здійснюється конкретний виїзд за кордон з метою працевлаштування чи, наприклад, з туристичною метою, чи з метою здобуття освіти. В такому разі доведеться вводити адміністративні обмеження на будь-який виїзд за кордон, що порушує право громадян на вільне пересування;
- вплив міжнародної трудової міграції потрібно зменшувати, здійснюючи політику економічного розвитку, підвищуючи рівень оплати праці, добробут населення – це стратегічні пріоритети соціально-економічної політики держави.

Насправді, як показала оцінка міграційного потенціалу України, проведена нами у II розділі випускної кваліфікаційної роботи, вона є донором робочої сили як у низько, так і у висококваліфікованому сегменті.

Динаміка зазначеного потенціалу є негативна, що вказує на те, що Україна в найближчому майбутньому залишатиметься донором робочої сили. Це слід прийняти як об'єктивний факт, який потрібно враховувати в державній політиці щодо міграції

Заходи регуляторної політики повинні враховувати також той факт, що диспозиція України в міжнародній трудовій міграції характеризується двома асиметріями. Перша полягає в тому, що Україна є переважно донором робочої сили для інших країн, хоча СБ та МОМ, і вказують, що Україна є одночасно і реципієнтом міжнародних мігрантів.

Друга асиметрія пов'язана з сегментним розподілом трудової міграції за кваліфікацією. Висококваліфіковані мігранти намагаються назавжди залишити Україну. Низькокваліфіковані мігранти, очевидно, також мають бажання назавжди зостатися в країнах перебування, однак останні надають їм набагато менше шансів для цього. Тому міграція висококваліфікованої робочої сили має постійний характер, безповоротно зменшуючи інтелектуальний потенціал країни, а міграція низькокваліфікованих працівників – тимчасовий. Зазначені сегменти відрізняються і за часткою нелегальної міграції. Якщо міграція висококваліфікованих працівників має легальний характер (або такі мігранти швидко набувають легального статусу з прибуттям до інших країн), то в сегменті низькокваліфікованої робочої сили суттєво переважає нелегальна міграція.

Нелегальний характер праці більшості українців зумовлює їх соціальну незахищеність і низьку оплату (за оцінками, вона вдвічі нижча, ніж оплата такої самої легальної праці). Нелегальні мігранти соціально незахищені, тому доходи, які в них залишаються, менші, ніж у легальних. Це знижує потік грошових переказів сім'ям на батьківщину. За висновками фахівців міжнародних організацій, попри те, що створення робочих місць на батьківщині є кращим варіантом, дедалі більше країн розглядає працевлаштування за кордоном як частину національної стратегії розвитку, оскільки це дає змогу скористатися перевагами глобального працевлаштування, збільшити і залучити потоки грошових переказів мігрантів для розвитку економіки країни.

Тому держава має не лише соціальні та політичні стимули допомагати мігрантам отримати легальний статус, а й економічні.

Проаналізувавши рекомендації міжнародних експертів щодо конкретних заходів для реалізації міграційної політики, нами пропонується для України насамперед обрати спрямовані на зменшення нелегальної міграції. Цьому сприятиме створення певного інституційного забезпечення, зокрема через такі інститути як: *Бюро закордонного працевлаштування, Фонд соціального захисту мігрантів, аташе з питань праці.*

Рекомендовані нами основні функції *Бюро закордонного працевлаштування* (БЗП) є такими :

- регулювання діяльності рекрутингових компаній,
- дослідження закордонних і внутрішнього ринків зайнятості,
- налагодження міждержавних контактів з аналогічними установами інших країн,
- координування діяльності інформаційно-консультаційних центрів.

Мережа регіональних інформаційно-консультаційних центрів (у західних регіонах і Київській області), підпорядкованих БЗП, має такі функції: надання інформаційно-консультативних послуг щодо потрібних документів для працевлаштування в тій чи іншій країні, правильності укладання контрактів, способів захисту своїх прав за кордоном.

Головна функція *Фонду соціального захисту мігрантів* – акумулювання коштів для соціальних виплат унаслідок настання нещасного випадку та втрати працездатності під час роботи за кордоном, а також здійснення цих виплат.

Аташе з праці при посольствах України в країнах, які є реципієнтами робочої сили з України, мають захищати права трудових мігрантів з України, допомагати поверненню додому у разі втрати роботи чи пошуку нової.

На основі опрацювання практики функціонування подібних агенцій в інших країнах[34] на *Бюро закордонного працевлаштування* нами пропонується розв'язання низки завдань (Рис. 3.1.)

перевірка агентів-вербувальників з метою запобігання експлуатації та протиправним діям;
запровадження мінімальних стандартів заробітної плати й умов зайнятості за кордоном;
переговори з країнами призначення з метою розширення їх трудового законодавства та інших законів, що стосуються мігрантів;
спрощення еміграційних процесів;
організація дискусій, зустрічей, круглих столів між мігрантами та вербувальниками;
збір і систематизація інформації про можливості працевлаштування та сприяння розвитку ринків для працівників-мігрантів;
збір статистичних даних щодо міграції та дослідження в галузі політичних заходів;
співпраця з міжнародними організаціями (МОМ і МОП), а також із аналогічними агенціями інших країн;
координація діяльності регіональних інформаційно-консультаційних центрів.

Рис. 3.1. Пріоритетні завдання, що мають покладатися на Бюро закордонного працевлаштування.

Джерело: розроблено автором на основі [34]

Доцільно запровадити спеціальну форму звітності для агентів-вербувальників, для того щоб у БЗП мало змогу систематизувати інформацію про зарубіжних роботодавців та їх координати. Такі відомості дозволяють контролювати мігрантів на місцях праці й на посадах, які характеризуються підвищеним ризиком поганого поведження роботодавців (наприклад, хатні робітниці, яких багато серед українських жінок-мігранток у Італії). Усі мігранти можуть добровільно зареєструватися в БЗП, щоб убезпечити себе від недобросовісного поведження роботодавців і незаконної експлуатації.

Інформаційно-консультаційні центри здійснюватимуть усебічну підготовку мігрантів перед їх від'їздом за кордон.

Як наголошують фахівці МОМ, у XXI ст. країни-донори праці усвідомили потребу проведення не тільки підготовки за декілька днів до від'їзду, а й семінарів із професійної орієнтації перед працевлаштуванням і потужних інформаційних кампаній, які надають потенційним мігрантам потрібну інформацію для прийняття рішення [9]. До базового складу інформації доцільно ввести два блоки (Таблиця 3.1.)

Таблиця 3.1

Рекомендований перелік інформації для трудових мігрантів через Інформаційно-консультаційні центри

Напрямок заходів	Інструментарій
Пересування та документи	<ul style="list-style-type: none"> - документи, потрібні для переміщення (паспорт тощо); - в'їзд і виїзд (права та обов'язки прикордонників і громадян); - митниця (митний огляд, права і обов'язки обох сторін на кордоні); - поліція (як запобігти жорсткому поведженню); - транспортні засоби та квитки (повітряний і дорожній транспорт); - інформація про візу й адресу посольства; - інформація про протидію торгівлі людьми.
Приймання та дії після цього	<ul style="list-style-type: none"> легалізація в країні призначення (ресстрація); легалізація працевлаштування (дозвіл на роботу); здоров'я (перша допомога, запобігання ВІЛ / СНІДу); – освіта; – закордонні представництва України та інші контактні адреси; – взаємовідносини з працедавцем (трудовий договір і можливі ризики); – забезпечення житлом (повідомлення про винаймання та ризики); – працевлаштування в зарубіжних країнах (дійсність і можливі ризики для громадян України).

Джерело: розроблено автором

Інформаційні компанії можуть повідомляти про способи безпечного найму, поїздок і працевлаштування, про ризики нелегальної міграції, про шляхи постійного переїзду і про норми країн виїзду та приймання, в тому числі ті, й щодо нелегального працевлаштування.

ІКЦ має інформувати про умови працевлаштування, вимоги до пересування та документів, реєстрації та права мігрантів, надавати карти і контакти, інформацію про ризики торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів, ризики для здоров'я для економічних мігрантів. Через РІКЦ інформація також надається громадським організаціям і фондам, соціальним службам і установам довготермінової інтеграції.

Для низькокваліфікованих працівників (а це більшість українських мігрантів), які виїжджають у деякі країни призначення (Польща, Чехія, Іспанія, Італія), доцільно розробити загальні рекомендації, які можуть бути надані під час курсів (тривалістю, наприклад, два дні). Зокрема, мають бути висвітлені такі питання:

- права працівників на основі стандартного трудового контракту і трудового права країни призначення;
- опис країни призначення, в тому числі її суспільства та культурних норм; куди звертатися у разі хвороби, нещасного випадку (охорона здоров'я);
- послуги та допомоги, що надаються державними установами і не урядовими організаціями;
- можливості та способи надсилання грошових переказів;
- проїзні документи, процедури в аеропорту та корисні поради щодо поїздки; прибуття та легалізація в країні призначення;
- повернення та реінтеграція;
- способи накопичення заощаджень.

Для деяких категорій робітників до програми курсів може бути введено й інші питання.

Так, для тих, хто виїжджає, наприклад, до Італії як хатні робітниці доцільно розглянути додатково:

- права на підставі стандартного трудового контракту; – зобов'язання на основі кодексу поведінки;
- «що можна і чого не можна» під час спілкування з працедавцем і проживання в країні призначення.

Для роботи в навчальних програмах потрібно сформувати групу інструкторів з урядових структур, освітніх установі неурядових організацій. Інструкторів із мови слід добирати окремо з мовних або освітніх установ країни походження або призначення. Для фінансування діяльності ІКЦ доцільно залучити міжнародні організації, зокрема МОМ, яка фінансує аналогічні проекти в Шрі-Ланці, Таїланді та деяких інших країнах.

Фонд соціального захисту мігрантів формується із внесків трудових мігрантів і здійснює фінансування нагальних потреб мігрантів. Подібні фонди діють у країнах Азії і, на нашу думку, можуть успішно функціонувати в Україні. Основні завдання ФСЗМ – надання захисту мігрантам на робочих місцях, страхування на випадок смерті, втрати працездатності та хвороби, фінансова підтримка репатріації та відшкодування коштів у разі вимушеного повернення. Фонд має функціонувати під керівництвом державних структур із соціального захисту та БЗП. Такий фонд має мати розгалужену структуру й існувати принаймні у країнах із найбільшою концентрацією українських мігрантів. Існування таких фондів у країнах призначення важлива з метою боротьби з порушеннями прав мігрантів і щодо забезпечення нормальних умов праці та проживання.

Аташе з питань праці має бути членом дипломатичної місії, погоджується Міністерством соціальної політики та відповідає за налагодження відносин у галузі праці між країнами.

Обов'язки аташе з питань праці:

- захист трудових мігрантів, які перебувають під юрисдикцією його дипломатичної місії;
- вжиття заходів щодо дослідження та визначення можливостей працевлаштування;
- підтримання розроблення політики у сфері праці; сприяння налагоджених дружніх відносин у сфері праці між країнами.

Аташе з питань праці доцільно призначати в тих країнах, де кількість українських мігрантів найбільша: (Росія, Польща, Чехія, Португалія та Іспанія).

Аташе з питань праці має бути агентом не лише для захисту прав трудових

мігрантів, а й з пошуку та розвитку ефективних можливостей зайнятості для українців. У цій сфері він має розв'язувати, зокрема, такі завдання:

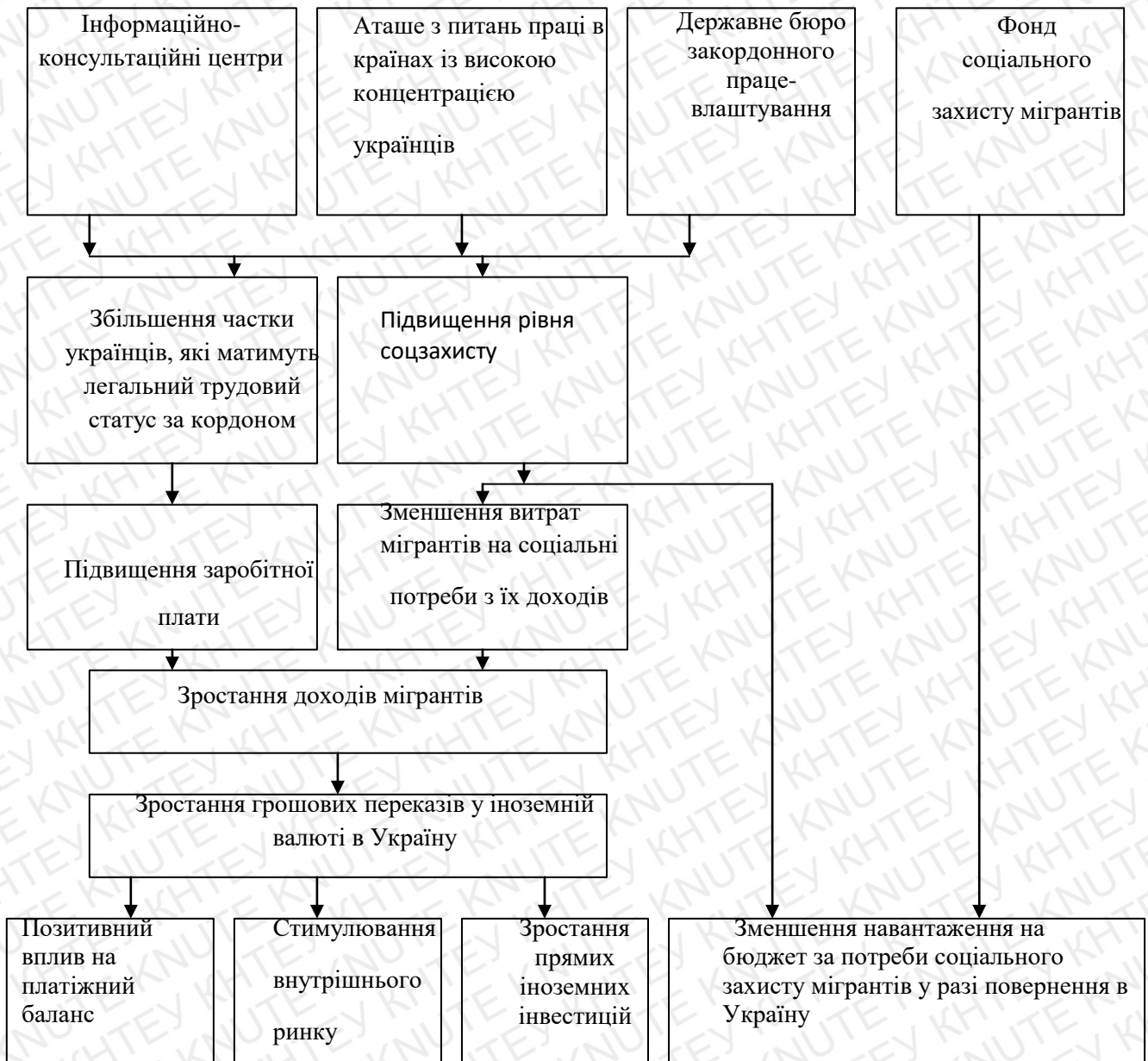
- налагодження зв'язків із асоціаціями, торговельними будинками, компаніями та підприємцями, які є потенційними працедавцями;
- проведення досліджень тенденцій ринку праці в межах його обов'язків;
- збір і аналіз інформації про ситуацію в сфері зайнятості й інші супутні чинники; налагодження контактів з урядовими відомствами та з посадовими особами цих організацій для пошуку можливих джерел зайнятості;
- організація тренінгів і курсів підвищення кваліфікації для членів спільноти трудових мігрантів;
- налагодження зв'язків і взаємодії з рекрутинговими агенціями в країні призначення, які шукають працівників для задоволення попиту на робочу силу в певних галузях;

Взаємодія елементів інституційного середовища регулювання міжнародної міграції дасть змогу збільшити частку легальної міграції.

Також не можна оминати увагою й необхідність сприяння повернення зароблених за кордоном коштів в Україну. Банківським установам необхідно впроваджувати певні стимули, які б спонукали мігрантів до використання легальних каналів трансфертів. В даному напрямі виокремлюються три етапи даного процесу: активізація діяльності банківських установ; на другому етапі необхідно розробляти та впроваджувати спеціальні фінансові інструменти для мігрантів, які б періодично розміщувалися серед мігрантів і дозволить залучати їх кошти для реалізації різних проектів в Україні; на третьому етапі мають проявити активність органи місцевої влади для підготування проектів по розвитку рідних територій мігрантів, що дозволить залучити кошти мігрантів на ці цілі.

Окремого дослідження потребує економічна доцільність та обґрунтованість пропонованих заходів у межах державного регулювання міжнародної міграції. І хоча низку заходів уряд країни може забезпечити за рахунок фінансування МОМ і МОП, держава витратитиме певні ресурси на пропоновані заходи.

Основні зовнішні економічні ефекти від здійснення цих заходів у межах регулювання міжнародної міграції робочої сили відображені на рис. 3 2.

Рис. 3.2 Рекомендований механізм регулювання зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили в Україні

Джерело: розроблено автором

Безпосередній вплив на ці процеси має маркетингова та регулювальна діяльність ДБЗП.

Підвищення частки мігрантів, які працюватимуть за кордоном легально, зумовить зростання їхніх доходів (за оцінками, легально працюючі, іноземні робітники завдяки вищій заробітній платі та рівню соціального захисту можуть розпоряджатися часткою доходів, що на 50 % більше ніж у нелегальних трудових мігрантів. Тому логічно очікувати зростання грошових переказів мігрантів до України. Це позитивно впливатиме на платіжний баланс країни, стимулюватиме внутрішній ринок та меншою мірою – зростання ПІІ.

Отримання додаткової економічної вигоди для держави у разі регулювання міжнародної трудової міграції схематично можна подати таким чином. Регіональні інформаційно-консультаційні центри, аташе з працевлаштування та Державне бюро закордонного працевлаштування сприятимуть зростанню частки українських мігрантів із легальним трудовим статусом. Адже, як ми визначали вище, в Україні існує висока тінізація міжнародної міграції робочої сили, коли частка легальної міграції не перевищує 5–10 %. Легалізація трудових мігрантів сприятиме покращенню умов їх праці, а також зростанню оплати праці та соціального захисту.

3.2. Сценарний підхід до прогнозування міжнародних міграційних процесів на середньострокову перспективу

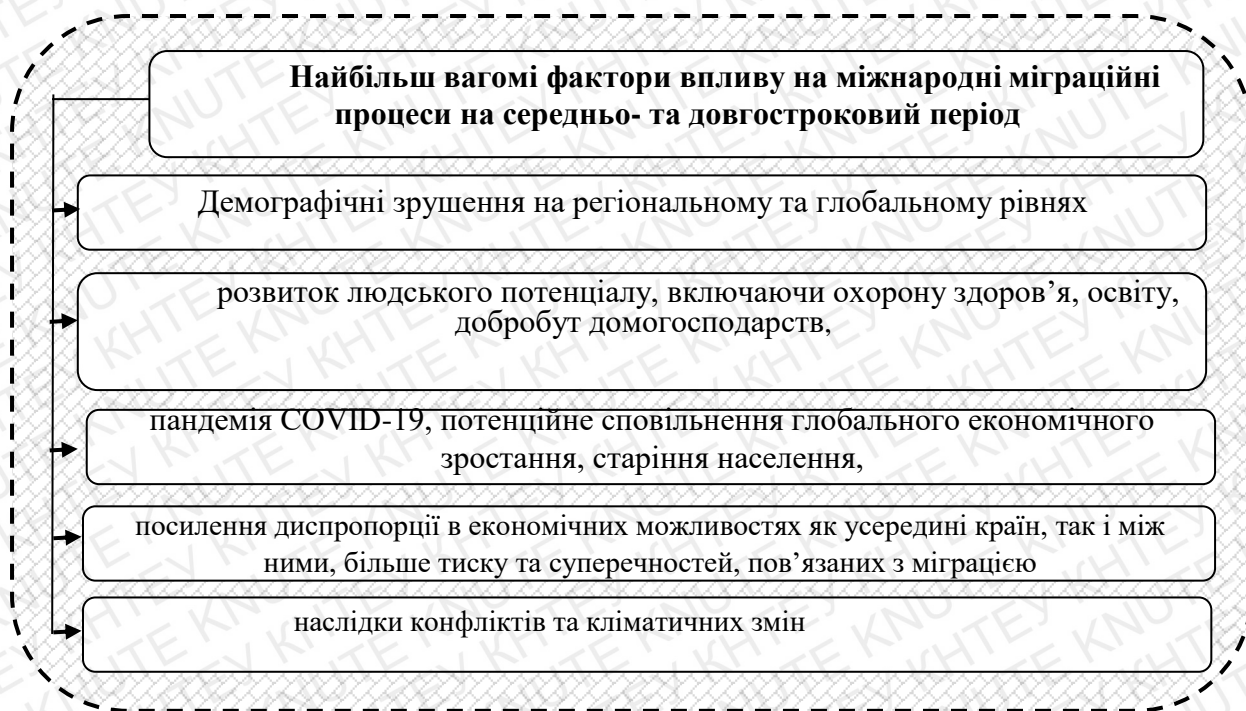
Прогнозування обсягів та динаміки міграційних процесів, у тому числі і за участі України, пропонуємо здійснити за сценарним підходом на основі Аналітичної доповіді, яка починаючи з 1997 року готується Національною радою з розвідки США кожні чотири роки під назвою «Глобальні тенденції» з прогнозом варіантів світового розвитку на наступні два десятиліття. Мета документа - допомогти президенту, політикам і громадянам підготуватися до майбутнього. У березні 2021 року було оприлюднено сьомий політичний прогноз на наступний період. Автори доповіді «Глобальні тенденції 2040: Більш суперечливий світ» («Global Trends 2040: A More Contested World») дослідили структурні фактори у демографії, навколишньому середовищі, економіці та технологіях, які формують контури майбутнього світу[35].

Скористаємося запропонованими прогнозами та ідентифікуємо тенденції вже на середньострокову перспективу щодо міжнародної трудової міграції.

Важливим є визначення, яким чином структурні фактори у демографії, навколишньому середовищі, економіці та технологіявзаємодіють і впливають на динаміку розвитку індивідуумів і суспільств, держав та міжнародної системи в цілому, і на основі цього розробили п'ять імовірних сценаріїв світового розвитку до 2040 року. Сценарії не є передбаченнями того, що має відбутися, але слугують для вивчення можливих результатів взаємовпливів різних комбінацій структурних факторів та динаміки їх розвитку з урахуванням ключових невизначеностей.

Представимо чинники, які матимуть найбільший вплив на перебіг світових процесів згідно («Global Trends 2040: A More Contested World»)

Рис. 3.3. Найбільш вагомі фактори впливу на світові міграційні процеси згідно «Global Trends 2040: A More Contested World» до 2040 року

Джерело: розроблено автором

Ці структурні фактори (Рис. 3.3), разом з іншими, будуть перетинатися та взаємодіяти на рівнях суспільств, держав та міжнародної системи, створюючи як можливості, так і проблеми для громад, установ, корпорацій та урядів. Такі взаємодії, відображаючи різні ідеології та протилежні погляди на найбільш ефективний спосіб організації суспільства та протидії новим викликам, також можуть призвести до ще більшої суперечності на всіх рівнях, ніж це було після закінчення холодної війни.

У суспільствах зростатиме роздробленість та суперечки з економічних, культурних та політичних питань. Десятиліття стабільного процвітання та зростання інших аспектів людського розвитку поліпшили життя в усіх регіонах та підвищили сподівання людей на краще майбутнє. Оскільки ці тенденції стабілізуються і поєднуються зі швидкими соціальними і технологічними змінами, значні верстви населення світу починають ставитись насторожено до установ та урядів, які, на їх думку, не бажать або не можуть задовольнити їх потреби. Заради відчуття спільноти та безпеки люди тяжіють до знайомих та однодумців, ідентифікуючи себе за етнічними, релігійними та культурними ознаками, а також групуючись навколо таких інтересів і справ як екологія. Поєднання нещодавно набутих різноманітних ідентичностей і прихильностей та більш роз'єданого й ізольованого інформаційного середовища виявляє та посилює лінії розломів у державах, збільшує нестабільність.

На державному рівні відносини між суспільствами та урядами в кожному регіоні можуть зіткнутися з постійними ускладненнями через зростаючу невідповідність між тим, що громадськість потребує й очікує, та тим, що уряди можуть забезпечити. Населення всіх регіонів отримує дедалі більше інструментів, можливостей і стимулів для агітації за свої соціальні й політичні цілі та висунення більших вимог до урядів щодо пошуку рішень. Водночас уряди зазнають більшого тиску з боку нових викликів та обмежених ресурсів. Цей зростаючий розрив матиме наслідком більшу політичну нестабільність, ерозію демократії та розширення ролі альтернативних постачальників послуг урядування. З часом така динаміка може призвести до значних змін у способах управління людьми.

У системі міжнародних відносин жодна держава, ймовірно, не зможе домінувати в усіх регіонах чи сферах, і більш широке коло суб'єктів змагатиметься за формування міжнародної системи й досягнення більш вузьких цілей. Прискорення змін у військовій могутності, демографічних показниках, економічному зростанні, екологічних умовах і технологіях, а також поглиблення розбіжностей щодо моделей урядування, очевидно, ще більше посилить конкуренцію між Китаєм та західною коаліцією на чолі зі США. Суперники змагатимуться за формування глобальних норм, правил та інститутів, тоді як регіональні центри сили та недержавні суб'єкти більше впливатимуть та керуватимуть питаннями, залишеними поза увагою великих держав. Ці різновекторні взаємодії можуть створити більш конфліктне і нестабільне геополітичне середовище, підірвати глобальну багатосторонність, поглибити невідповідність між транснаціональними викликами та інституційними механізмами їх розв'язання.

Отже, розглянемо альтернативні сценарії розвитку світу до 2040 року та їх прояв на рівні міграційних процесів (Табл. 3.2.) Всі окреслені структурні фактори і тенденції суспільного розвитку більшою чи меншою мірою впливатимуть і на Україну, а відтак необхідно зосередити увагу на підвищенні національної стійкості й визначенні ефективних шляхів протидії широкому спектру ризиків і загроз. Це сприятиме посиленню ефективності внутрішнього ринку та підвищення запиту національного бізнесу на трудові ресурси.

Такий підхід, згідно нашому аналізу, присутній в основних напрямках соціально-економічної політики, які задекларовано у основних стратегічних документах Уряду, зокрема, у Національній економічній стратегії на період до 2030 року, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, Державній програмі стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020- 2022 роки, а також Репутаційній стратегії України, Антикорупційній стратегії на 2021- 2025 роки, п'ятирічній Національній інвестиційній стратегії.

Альтернативні сценарії розвитку світової економіки згідно «Global Trends 2040» у вимірі міграційних процесів

Альтернативні сценарії	Характер змін	Прогноз щодо тренду міжнародної міграції до 2040 року
<p>Сценарій «відродження демократій»</p>	<p>Світ переживає відродження відкритих демократій, очолюваних США та їх союзниками.</p> <p>Швидкі технологічні досягнення за сприяння державно-приватного партнерства у США та інших демократичних суспільствах трансформують світову економіку, підвищують доходи та покращують якість життя мільйонів людей у всьому світі.</p> <p>Економічне зростання та технологічні досягнення дають змогу ефективно реагувати на глобальні виклики, зменшують розкол у суспільстві та відновлюють довіру громадськості до демократичних інститутів.</p>	<p>Країни – лідери є центрами тяжіння міжнародних міграційних потоків. Національна регуляторна політика з питань зовнішньої міграції рухається у напрямку стандартизації під тиском МОМ та МОП. Високий рівень соціального захисту легальних трудових мігрантів.</p>
<p>Сценарій «дрейфуючий світ»</p>	<p>Міжнародна система є хаотичною та нестабільною, оскільки міжнародні правила та інституції в основному ігноруються такими великими державами як Китай, регіональними гравцями та недержавними акторами. Країни ОЕСР страждають від уповільнення економічного зростання, поглиблення суспільних розбіжностей та політичного паралічу. Китай використовує проблеми Заходу для розширення свого міжнародного впливу, особливо в Азії, але Пекіну не вистачає волі та військової сили, щоб взяти на себе глобальне лідерство, залишаючи багато глобальних проблем, таких як зміна клімату й нестабільність у країнах, що розвиваються, в основному без вирішення.</p>	<p>Запровадження рестрикційних регуляторних заходів з боку національних урядів у сфері зовнішньої міграції. Перенесення негативу за складнощі на внутрішньому ринку праці на мігрантів, особливо нелегалів.</p> <p>Поглиблення асиметрії в оплаті праці між легальними національними та нелегальними іноземними кадрами.</p>
<p>Сценарій «конкурентного співіснування»</p>	<p>США та Китай надали пріоритет економічному зростанню та відновили міцні торговельні відносини, але ця економічна взаємозалежність існує поряд із суперництвом за політичний вплив, моделі урядування, технологічне домінування та стратегічну перевагу. Ризик великої війни низький, а міжнародна співпраця та технологічні інновації роблять глобальні проблеми придатними до швидкого вирішення розвиненими економіками, але довгострокові кліматичні проблеми залишаються</p>	<p>Центрами тяжіння міжнародних міграційних потоків лишаються США та країни ЄС. КНР з огляду вирішення проблем на ринку праці підтримує зовнішню еміграції із жорстким контролем за грошовими потоками від заробітчан. Збільшується кількість так званих «екологічних» мігрантів, що зумовлено несприятливими кліматичними змінами для здійснення трудової діяльності в країні походження, екологічними катастрофами техногенного характеру</p>

<p>Сценарій «роз'єднаності»</p>	<p>Світ роздроблений на кілька економічних та безпекових блоків різного розміру та потужності, згуртованих навколо США, Китаю, ЄС, Росії та кількох регіональних держав; ці блоки орієнтовані на самодостатність, стійкість та оборону. Інформаційні потоки, ланцюжки поставок переорієнтовані, а міжнародна торгівля порушена. Вразливі країни, що розвиваються, опиняються між цими блоками, а деякі з них перебувають на межі перетворення у неспроможні держави (failed states). Глобальні проблеми, зокрема зміна клімату, вирішуються вибірково, якщо взагалі розглядаються.</p>	<p>США, Китаю, ЄС та Росія зберігають статус центрів тяжіння міграційних потоків. Формується їх блокова чи національна міграційна політика, орієнтована на надання переваг перш за все національним трудовим ресурсам. Конкуренція за високоінтелектуальних мігрантів. Збільшення частки «екологічних» мігрантів.</p>
<p>Сценарій «трагедії та мобілізації»</p>	<p>Глобальна коаліція, очолювана ЄС і Китаєм, у співпраці з неурядовими організаціями та оновленими міжнародними інституціями впроваджує далекосяжні зміни, спрямовані на вирішення проблем клімату, виснаження ресурсів та бідності після глобальної катастрофи, спричиненої кліматичними подіями та погіршенням стану навколишнього середовища. Багатіші країни приходять на допомогу біднішим в управлінні кризою, а потім переходять до низьковуглецевої економіки за допомогою широких програм допомоги та передачі передових енергетичних технологій, усвідомлюючи, наскільки швидко ці глобальні виклики поширюються через кордони</p>	<p>Національні регуляторні політики з питань зовнішньої міграції трансформуються у напрямку стандартизації під тиском МОМ та МОП. Високий рівень соціального захисту легальних трудових мігрантів. Долучення мігрантів до національних програм допомоги</p>

Джерело: розроблено автором на основі [35]

Вони передбачають впровадження протягом середньострокового періоду комплексної системи нових можливостей стабілізації та сталого розвитку економіки України, створення можливостей для реалізації наявного потенціалу, у тому числі трудовому країни для забезпечення належного рівня добробуту кожного громадянина України через інноваційне випереджальне економічне зростання[36]

В рамках окреслених стратегічних програм процеси трудової міграції, які після тимчасового прискорення у 2022 році, зважаючи на суттєве зменшення масштабів пандемії COVID-19 та, відповідно, посилення активності у більшості країн світу, у 2023-2024 роках поступово уповільнюватимуться, у т.ч. з урахуванням стимулювання процесів економічної реінтеграції трудових мігрантів та створення умов для започаткування ними в Україні підприємницької діяльності.

Висновки до розділу III

З урахуванням особливостей залучення України до міжнародної трудової міграції держава має брати участь у розбудові інституційного середовища регулювання міжнародної трудової міграції.

Із огляду на низький міграційний потенціал України, вона ще тривалий час залишатиметься донором робочої сили для інших країн. Потрібно утворити Державне бюро закордонного працевлаштування і мережу підпорядкованих йому регіональних інформаційно-консультаційних центрів, фонд соціального захисту мігрантів, запровадити в посольствах України в Польщі, Чеській Республіці, Іспанії та Португалії посаду аташе з питань праці.

Такі заходи дадуть змогу збільшити частку легально працевлаштованих українців-мігрантів, підвищити їхні доходи, а отже, й грошові перекази сім'ям в Україну. У разі ефективно налагодженої роботи перелічених організацій можна очікувати додаткового зростання грошових переказів мігрантів та зменшення бюджетних витрат на соціальний захист міжнародних нелегальних трудових мігрантів, які з настанням непрацездатності повертаються до України.

Прогнозування обсягів та напрямів міжнародних міграційних потоків, зокрема і за участі України, напряму залежить від розвитку глобальної економіки, статусу та сценаріїв розвитку держав-лідерів, ефективності національних політик по підтримці ринків праці та забезпечення соціального захисту.

ВИСНОВКИ

Проведене у випускній кваліфікаційній роботі дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Узагальнення новітніх підходів українських та зарубіжних вчених з питань міжнародної трудової міграції засвідчило, що міграційні потоки є складовою міжнародного руху факторів виробництва, стосуються мобільності праці та характеризуються нарощуванням як масштабів, так і диверсифікацією взаємних обмінів.
2. Міжнародна міграція робочої сили за критерієм зовнішніх ефектів має кілька вимірів, які можна ідентифікувати як позитивні, так і негативні. До найбільш позитивних зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили слід віднести: в економіці країни-реципієнта – збільшення кількості робочої сили, зростання обсягів виробництва, внутрішнього ринку, впливання інтелектуального капіталу в економіку, згладжування диспропорцій на ринку праці, покращення вікової структури робочої сили, зростання конкурентоспроможності продукції, економія на пенсіях та інших соціальних виплатах, заощадливість на навчанні;
3. До найбільш позитивних зовнішніх ефектів в економіці країни-донора варто віднести – зменшення напруги на місцевому ринку праці, інвестиції потенційних мігрантів у освіту, зниження рівня безробіття, зменшення бюджетного навантаження, зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів, збільшення попиту на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів, інвестиції сімей мігрантів за рахунок трансфертів, можливість повернення кваліфікованих працівників, які набули досвіду та отримали освіту за кордоном, зниження рівня бідності.
4. Найбільшими негативними зовнішніми економічними ефектами міжнародної міграції робочої сили є: в економіці країни - реципієнта – збільшення бюджетного навантаження, зростання тіньового сектору економіки,

додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціальної напруги та криміналізації; в економіці країни-донора— «відтік мізків», технологічне відставання, падіння ВВП, можливе зростання інфляції за значної переваги зовнішніх трансфертів, зменшення кількості робочої сили у довготерміновій перспективі.

5. Методичний інструментарій вимірювання зовнішніх ефектів міжнародної міграції робочої сили передбачає комплексне чи окреме оцінювання її впливу на економіки країн-донорів, який виявляється у стимулюванні розвитку внутрішнього ринку, збільшення грошових переказів від мігрантів, формуванні внутрішнього попиту з боку сімей трудових мігрантів, відносних втратах від здобуття мігрантами освіти за коштів держави тощо.
6. Ідентифікація новітніх факторів впливу на перебіг міграційних потоків показала, що домінантою за останні кілька років є COVID-19, що спричинило карантинні обмеження щодо виробництва, зниження запиту на робочу силу, ускладнення перетину кордонів для нерезидентів.
7. Для отримання максимальних позитивних зовнішніх економічних ефектів від міжнародної міграції в економіці України потрібно побудувати інфраструктуру державного регулювання міжнародної трудової міграції, яка охоплювала б: регіональні інформаційно-консультаційні центри в регіонах, де спостерігається найвища інтенсивність нелегальної міжнародної міграції; фонд соціальної допомоги трудовим мігрантам; бюро закордонної зайнятості громадян України; аташе з питань праці в посольствах країн, де кількість трудових іммігрантів найбільша. Це дозволить значною мірою зменшити тінізацію трудової міграції України, зробити її керованою, що створить позитивні зовнішні економічні ефекти, зокрема, за рахунок зростання доходів мігрантів, а відтак і їх грошових переказів в Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прямі іноземні інвестиції - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2020/>
2. Рибак Г. І. Міжнародні міграційні процеси в Україні [Електронний ресурс] / Г. І. Рибак, О. О. Вороніна. // Ефективна економіка. - 2018. - № 6. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_6_47
3. Чаплінський В. Р. Міжнародна трудова міграція та її вплив на економічну систему України [Електронний ресурс] / В. Р. Чаплінський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. - 2019. - Вип. 14. - С. 394-398. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2019_14_60
4. Новосад К. Сучасні моделі дослідження міжнародної міграції [Електронний ресурс] / К. Новосад // Грані. - 2020. - Т. 23, № 5. - С. 15-27. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2020_23_5_4
5. Грабинський І. Еволюція теоретичних засад міжнародної трудової міграції [Електронний ресурс] / І. Грабинський, А. Лех-Дебера // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. - 2018. - Вип. 45. - С. 357-366. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2018_45_36
6. Кучер М. М. Статистичний аналіз трудової міжнародної міграції в Україні [Електронний ресурс] / М. М. Кучер, Г. В. Запорожець, Е. В. Роздобудько // Бізнес-навігатор. - 2020. - Вип. 2. - С. 130-134. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2020_2_26
7. Семенкова М. А. Особливості міграційних процесів під час збройного конфлікту на Сході України і їх вплив на безпечне середовище [Електронний ресурс] / М. А. Семенкова // Epistemological studies in philosophy, social and political sciences. - 2020. - Vol. 3, Iss. 1. - С. 233-240. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/epstphsps_2020_3_1_27
8. International migrant stock 2019. United Nations International migration statistics [електронний ресурс]. - Режим доступу:

<https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>

9. WORLD MIGRATION REPORT 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf
10. Бондаревська К. В. Міжнародна міграція робочої сили: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / К. В. Бондаревська // Бізнес Інформ. - 2019. - № 10. - С. 44-49. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_10_7
11. Семенкова М. Підходи до виявлення зовнішнього керування міжнародними міграцій-ними процесами [Електронний ресурс] / М. Семенкова // Історико-політичні проблеми сучасного світу. - 2020. - Т. 41. - С. 185-193. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2020_41_20
12. Чайковський Ю. В. Детермінанти розвитку міграційних політик держав у сучасних міжнародно-правових умовах [Електронний ресурс] / Ю. В. Чайковський // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. - 2019. - № 18. - С. 207-213. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2019_18_29
13. Hein de Haas Mathias. International Migration: Trends, Determinants, and Policy Effects/ Hein de Haas, Mathias Czaika, Marie-Laurence Flahaux, Edo Mahendra, Katharina Natter, Simona Vezzoli, María Villares-Varel// Population and development review, 2019 Volume 45, Issue 4 - Режим доступу - <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/padr.12291>
14. Joseph Chamie. International Migration amid a World in Crisis/ Joseph Chamie// Journal on migration an human security, Volume: 8 issue: 3, page(s): 230-245. - Режим доступу - <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2331502420948796>
15. Hicks J. The Theory of Wages. /J.Hicks – London.: Macmillan, 1932. – 247 p.
16. Міжнародна економіка: підручник / за ред. А.А. Мазаракі – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. –Ч.І– 564 с.
17. Joshua L.J. A Gravity Model of Immigration. / L.J.Joshua, H. Berg // Economics Letters.– 2008. - Vd. 99, iss. 1. – P. 164-167.
18. McConnell C. Contemporary Labor Economics. – New York: McGraw-Hill/Irwin,/ C. McConnell, S. Brue, D. Macpherson // 2003. – 654 p.
19. Smart J. Skills and Earnings: issues in the Developmental impact on the

Philippines of labor export to the Middle East / J. Smart, A. Virginia, C. Jimenez // Asian Labor Migration: Pipeline to the Middle East. – Boulder and London: Westview Press, 1986. – P. 101–124.

20. Мойсей В. І. Зовнішні ефекти міжнародної міграції трудових ресурсів / В. І. Мойсей // Технологический аудит и резервы производства. – 2015– № 2/6 (22). – С. 87–93.
21. World Migration Report 2020 - Режим доступу: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/International-Migration-2020_Report.pdf
22. Короленко Н. В., Петросян А. А. Міжнародна міграція робочої сили: причини та наслідки. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. – DOI: [10.32702/2307-2105-2021.1.85](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.85)
23. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. - Вип. 5 (19). - К., 2018.
24. Migration and Remittances Factbook 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2020-Ebook.pdf>
25. Migration Profiles – Common Set of Indicators [Електронний ресурс] – United Nations, DESA-Population Division and UNICEF. — Режим доступу: <http://esa.un.org/MigGMGProfiles/indicators/indicators.htm>
26. Міграція в Україні: цифри і факти. 2019. — Фонд розвитку МОМ [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf
27. Ukrainian immigrants add 11% of Polish GDP growth. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://notesfrompoland.com/2019/10/31/ukrainianimmigrants-add-11-of-polish-gdp-growth/>
28. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну . [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_u.pdf
29. Remittance Prices Worldwide [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/remittance-prices-worldwide>
30. Міжнародна організація з міграції (МОМ 2016), Міграція як сприяння розвитку в Україні. Дослідження взаємозв'язку між розвитком та пов'язаними з міграцією фінансовими потоками в Україну. [Електронний ресурс] - Режим

доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/iom_migration_as_an_enabler_of_development_in_ukraine.pdf.

31. Пеньковські Є. (2020), Вплив трудової міграції на українську економіку, Європейська Комісія, DG ECFIN, Європейська Економіка, Дискусійний документ 123 - Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/dp123_en.pdf
32. Державна служба статистики України (ДССУ 2017), Зовнішня Трудова Міграція Населення (за результатами модульного вибіркового обстеження), Київ - Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ111_u.htm.
33. Державна служба статистики України (ДССУ 2020), Робоча сила України 2019: Статистичне видання, Київ, - Режим доступу: https://ukrstat.org/en/druk/publicat/kat_e/2020/08/Zb_rs_e_2019.pdf
34. Towards Evidence-based Migration Policy - Режим доступу: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/133136.pdf>
35. GLOBAL TRENDS 2040. URL: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf
36. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2022-2024 роки - Режим доступу: file:///C:/Users/Professional/Downloads/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%93%D0%9D%D0%9E%D0%97_2022-2024_%D0%9A%D0%9C%D0%A3_1%D1%81_.pdf

